

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Aplikovaná etika

Kateřina Cabishová

**Etick problematika postaven ld
trpících duřevnm onemocněním na trhu
práce**

Diplomov práce

Vedoucí práce: Mudr. Lukř Jan Fořum OP, Dr.theol.

Praha 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 15. dubna 2021

Kateřina Cabishová

Bibliografická citace

Etická problematika postavení lidí trpících duševním onemocněním na trhu práce [rukopis]: Diplomová práce/ Kateřina Cabishová; vedoucí práce: <Mudr. Lukáš Jan Fošum OP, Dr.Theol. -- Praha, 2021. -- <83> s.

Anotace

Tématem diplomové práce je popis etických problémů a komplikovanosti sociálních mechanismů vztahujících se k zaměstnávání lidí trpících duševním onemocněním. Existují faktory, které ovlivňují šance žadatelů o zaměstnání pro jejich přijetí, jako jsou například neupřesněné nebo zamlčené informace o diagnóze. Vše se děje na základě zkušenosti se stigmatizací a předsudky. Diplomová práce reflektuje tato dilemata a role nemocného ve společnosti a navrhuje řešení těchto situací ve světle etiky. Cílem bude návrh etických pravidel (kodexu), která by mohla ulehčit vstup na trh práce lidem trpících duševním onemocněním, stejně tak může být prospěšná pro ty, kteří tyto osoby zaměstnávají nebo se je rozhodnou zaměstnávat.

Klíčová slova

etický problém, etické dilema, duševní onemocnění, stigmatizace, ctnost, etický kodex

Abstract

Subject of Diploma thesis is a description of ethical problems and complication of social mechanism related to employing people who suffer from mental illnesses. There are factors which influences opportunities for success, like concealed or unspecified information about diagnosis. It is happening based on experience with labeling and stigmatization. Thesis reflects sick person's dilemmas and social roles and proposes a solutions in the light of ethic. The goal will be to create a design of code of ethics which can be helping people with experience with mental disorders enter to labour market.

Keywords

ethical problem, dilemma, mental illness, stigmatization, virtue, code of ethics

Počet znaků (včetně mezer): <132 152>

Poděkování

Děkuji za odborné rady a pohotové jednání doktoru Janu Fošumovi. Děkuji svému manželovi Mirovi za podporu a trpělivost.

Obsah

Úvod.....	7
1 Vymezení pojmů.....	9
1.1 Etika práce s lidmi s duševním onemocněním.....	9
1.1.1 Možnosti zaměstnávání lidí s duševním onemocněním.....	11
1.1.2 Psychosociální rehabilitace	13
1.2 Svědomí, morálka a právo	15
1.2.1 Svědomí.....	15
1.2.2 Ke vztahu morálky a práva	15
1.2.3 Zlaté pravidlo a Immanuel Kant	18
1.2.4 Legislativa zaměstnávání osob s duševním onemocněním.....	20
1.3 Etické problémy a dilemata	23
1.3.1 Nejčastější etické problémy a dilemata.....	24
1.3.2 Diskriminace a stigmatizace	26
2 Historie problematiky (srovnání).....	29
2.1 Postavení chronicky nemocných osob před rokem 1989.....	30
2.2 Postavení chronicky nemocných osob po roce 1989	32
3 Etika a morálka jako předpoklad	34
3.1 Lidská odpovědnost	36
3.2 Etika ctností	38
3.2.1 Přirozené ctnosti.....	40
3.2.2 Teologické ctnosti	42
4 Křesťanská sociální etika.....	45
4.1 Teologicko-biblické principy	47
4.1.1 Personalita	47
4.1.2 Spravedlnost a subsidiarita.....	49
4.1.3 Solidarita	50
4.1.4 Obecné blaho.....	50
5 Etické kodexy	52

5.1	Klasifikace etických kodexů	53
5.2	Tvorba a aplikace etického kodexu.....	54
5.3	Podnikový etický kodex a zaměstnávání duševně nemocných.....	55
6	Praktická část	58
6.1	Cíl výzkumu.....	58
6.1.1	Použitá metodika a technika sběru dat	58
6.1.2	Charakteristika zkoumaného vzorku.....	59
6.1.3	Etika sběru dat.....	59
6.2	Kazuistiky	59
6.2.1	Kazuistika 1.....	59
6.2.2	Kazuistika 2.....	61
6.2.3	Kazuistika 3.....	62
6.3	Interpretace výsledků kazuistik.....	64
6.4	Návrh etického kodexu pro zaměstnávání lidí s duševním onemocněním ..	65
7	Závěr	73
	Seznam použitých zkratk	75
	Seznam literatury	77

Úvod

V diplomové práci se zabývám etickými problémy spojenými se zaměstnáváním lidí s duševním onemocněním, tématem, se kterým se setkávám ve svém zaměstnání. Nezisková organizace, pro kterou pracuji, poskytuje potřebným pracovní rehabilitaci, trénink pracovních dovedností a zároveň pomáhá s uplatněním na chráněném i otevřeném trhu práce.

Naši klienti mají ve většině případů přiznán invalidní důchod různého stupně a převážně diagnózu schizofrenie. Jsou to lidé různého věku, vzdělání a na různém stupni úzdravy. Přicházejí do naší organizace, protože stojí o to vrátit se, popř. poprvé se začlenit do společnosti a participovat na trhu práce. Obracejí se na nás, abychom jim pomohli se zprostředkováním zaměstnání, a velmi často, abychom jim poradili, co říci u pohovoru, pokud se jich zaměstnavatel zeptá na důvod invalidního důchodu nebo pracovní omezení.

Tato situace je pro mnohé z nich obrovskou překážkou a velkým stresem. Mnozí z našich klientů fakt, že mají nějaká omezení, ze strachu z negativní reakce a diskriminace, nepřiznají.

Pravdou je, že duševní onemocnění může být provázeno řadou potíží, které negativně ovlivňují fungování na pracovišti. Tyto problémy často souvisí s nesamostatností a sníženou motivací, s užíváním psychiatrické medikace, s komplikovaným udržováním sociálních vztahů, stigmaty a nedostatečnou praxí. Dále jsou tu individuální potíže, které jsou spojeny s osobnostními rysy jedince a intenzitou onemocnění.

S jakými problémy v oblasti zaměstnání se lidé trpící duševním onemocněním setkávají? A co tedy potřebují při uplatnění na trhu práce? Právě na tyto otázky se ve své práci snažím najít odpověď.

Práce je rozdělena do jednotlivých kapitol, části teoretické a praktické, kdy cílem je návrh etického kodexu. První kapitola teoretické části seznamuje s aktuální problematikou a teoretickými východisky, které se týkají zaměstnávání osob s duševním onemocněním. Poukazuje na možnosti zaměstnávání, které současný trh nabízí a na postavení lidí trpících duševní poruchou ve společnosti. V textu kapitoly číslo jedna jsou zachyceny základní etické pojmy jako svědomí, morálka a právo, v rámci této části práce je v základu představeno *zlaté pravidlo* a jeho rozvedení Immanuelem Kantem. Jako nedílnou součást první kapitoly považuji také uvedení do legislativy zaměstnávání lidí s duševním onemocněním a seznámení s etickou problematikou stigmatizace a diskriminace. Druhá kapitola diplomové práce líčí stručnou historii zaměstnávání lidí

s duševním onemocněním v České republice před a po roce 1989, kdy vlivem změny politického režimu začala mizet izolace psychiatrické péče. Třetí kapitola je teoretickým vhledem do etiky, představena je etika ctností a dále etická kritéria, pocházející z křesťanské sociální tradice, kterým je věnována čtvrtá kapitola. V rámci čtvrté kapitoly jsou zachyceny základní teologicko-biblické principy jako personalita, spravedlnost a subsidiarita, solidarita a obecné blaho. Pro vytvoření etického kodexu zaměstnávání lidí s duševním onemocněním se křesťanská sociální nauka, společně s přirozenými právy a lidskými právy z části postavenými na filozofii Immanuela Kanta, stala důležitým pramenem. Pátá kapitola seznamuje čtenáře s klasifikací a tvorbou etických kodexů, pozornost je věnována i podnikovým etickým kodexům v kontextu zaměstnávání lidí s duševním onemocněním.

Praktická část práce je zaměřena na kazuistiky, které slouží jako pomocná metoda pro vytvoření etických pravidel zaměstnávání osob s duševním onemocněním. Jedná se o návrh etického kodexu, který se může stát vodítkem a pomocníkem při řešení dilematických a problematických situací. Je určen pro zaměstnavatele, tedy firmy a organizace, které zaměstnávají nebo se rozhodnou zaměstnávat osoby s duševním onemocněním, ale i širokou veřejnost.

Navrhovaný etický kodex pro zaměstnávání lidí s duševním onemocněním je zatím jediný svého druhu. Inspirací mi byla teoretická východiska, vlastní pracovní zkušenosti a zkušenosti kolegů z jiných neziskových organizací se stejným zaměřením. Důležitým zdrojem podnětů mi byla i odborná stáž v italském Terstu, městě, které je velmi progresivní v psychiatrické péči a psychosociální rehabilitaci duševně nemocných. Právě v Terstu již přes 30 let funguje tzv. komunitní psychiatrie, jedná se o formu péče, při které jsou zachovány sociální vazby klienta v místě, kde žije. Psychiatrická reforma, jejíž cílem bylo umožnit duševně nemocným naplňovat svá lidská a občanská práva, zde dokázala zrušit většinu pevných lůžek na psychiatrických léčebnách a do péče o duševně nemocné úspěšně zapojila od jejich nejbližšího okolí, až po místní samosprávu.

1 Vymezení pojmů

1.1 Etika práce s lidmi s duševním onemocněním

V této kapitole představuji současnou situaci, týkající se role duševně nemocného na trhu práce, také specifika v zaměstnávání lidí trpících duševní chorobou a dále možnosti a trendy, které umožňují takovým potřebným vstup do zaměstnání a jeho dlouhodobé fungování.

Etika práce s lidmi, kteří trpí duševním onemocněním byla formulována v oblasti lékařské péče a také sociální práce. Tato pravidla především fixují profesionální chování lékařů, zdravotních sester, sociálních pracovníků, terapeutů a dalších, kteří s potřebnými spolupracují. Etická pravidla jsou žádoucí především s ohledem na náročné, konfliktní a nejednoznačné situace. Takové se týkají hlavně klientova práva na sebeurčení, ochrany soukromí, přístupu k osobním záznamům, nárokům na poskytované služby a pomoc, způsob jejich poskytování, dále způsobu určování kontaktu, kontaktu s rodinou a okruhem blízkých osob, ohlašovací povinnosti v případech, kdy je porušen zákon, také rozhodování o omezených zdrojích pomoci a omezování klientovy svobody v případech, kdy svým chováním ohrožuje sám sebe.¹

Mezi psychická onemocnění řadíme širokou škálu poruch, patří sem například poruchy osobnosti, poruchy nálad, schizofrenní poruchy nebo neurotické poruchy.² Potíže s pracovním uplatněním vychází z prodělaných psychotických onemocnění a nejde jen o akutní fáze onemocnění. Z kognitivních funkcí bývají nejčastěji postiženy pozornost, paměť, učení a řídicí (exekutivní) funkce, jejíž poruchy mívají za následek kognitivní deficit. V praxi se projevuje jako selhávání v každodenních činnostech.³ Z toho vyplývá, že člověk trpící duševním onemocněním nárokuje specifické potřeby.

*„Potřeby jsou určeny životní nutností člověka jako druhu a jejich dlouhodobé nenaplnění se nepříznivě odráží ve zdraví a pocitu dobré pohody“.*⁴ V souvislosti s potřebami je dobré zmínit pyramidu potřeb, jak ji v 50. letech minulého století definoval americký psycholog A. Maslow. Jeho klasifikace je založena na hierarchickém

¹ Srov. MAHROVÁ, Gabriela a Martina VENGLÁŘOVÁ. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. Praha: Grada, 2008, s 49.

² BERANOVÁ, Nela. (Ne)možnost pracovního uplatnění. *Fokus ČR* [online]. 2017, s 9. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: https://fokus-cr.cz/images/Brozura_Nemoznost_pracovniho_uplatneni.pdf

³ Srov. PRAŠKO, Ján. *Léčíme se s psychózou: co byste měli vědět o schizofrenii a jiných psychózách: příručka pro nemocné a jejich rodiny*. Praha: Medical Tribune Group, c2005, s. 16.

⁴ HARTL Pavel a Helena Hartlová. *Psychologický slovník*. Praha: Portál.2009, s 444.

uspořádání lidských potřeb, kdy jsou nejdříve uspokojeny ty nižší, aby mohly být uspokojeny ty vyšší. Vývojově nižší potřeby jsou ty fyziologické, jako potřeba spánku či potravy. Vývojově vyšší jsou pak potřeby milovat a být milován, další stupeň souvisí s tím, jak člověka akceptuje okolí. Jedná se o potřeby sebeúcty a uznání. Na vrcholu pomyslné pyramidy stojí potřeby růstu, poznávání či seberealizace.⁵ Z výše uvedeného vyplývá, že pokud má člověk dobře fungovat, je třeba, aby byly naplněny všechny dimenze jeho potřeb. Jedná se o holistické pojetí, to znamená pohled na člověka jako na *bio-psycho-socio-spirituální jednotu*, kdy všechny dimenze jsou vzájemně provázané. Přirozená touha, tedy potřeba, každého začlenit se do společnosti je nezpochybnitelná, na každého lze nahlížet jednak jako na jedince, s tím souvisí téma personality a její sebeurčení, kterému se práce věnuje v pozdějších kapitolách, a zároveň je člověk bytostí vztahovou, nedělitelnou od konkrétní společnosti a jejích dějin. U osob, které jsou nemocné, ať už fyzicky či duševně může být uspokojování potřeb pozmeněno. Tak například víme, že k základním potřebám patří i sounáležitost s druhými osobami, ale pokud člověk trpí sociální fobií, nebude zřejmě směřovat k tomu, aby potřebu sounáležitosti uspokojil. Nutno pracovat s faktem, že nemoc, zejména ta duševní, může změnit vnímání reality. To je zároveň faktor významně ovlivňující komunikaci, která je stěžejní nejen při hledání a vykonávání povolání, ale v mezilidských vztazích obecně. Stejně důležitým specifickým je, že u psychotických onemocnění klinický obraz často kolísá, to znamená, že není tak stálý jako to bývá třeba u lidí s mentálním postižením.⁶

V problematice zaměstnávání osob na otevřeném trhu práce se uplatňuje podniková etika, ale tradičně je etika práce s lidmi s duševním onemocněním spojována s profesní etikou. Tato reflektuje aspekty pohledů a problémů, které vznikají v určitých povoláních. Stěžejním úkolem profesní etiky⁷ je úspěšné plnění profesních úkolů a je nutné, aby se u pracovníků vypěstovalo samostatné etické chování při volbě metod a prostředků k dosažení cílů. Je jisté, že etické přístupy se mohou lišit dle vztahu nemocného a pomáhajícího, ale jsou zde základní body, na kterých se etické principy shodují. Jedná se především o respektování důstojnosti člověka, úcta k lidskému životu a schopnost vnímat potřeby druhého.

⁵ Srov. SMĚKAL, Vladimír. *Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister & Principal, 2002. Studium (Barrister & Principal), s. 245.

⁶ Srov. MAHROVÁ, Gabriela a Martina VENGLÁŘOVÁ. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. Praha: Grada, 2008, s. 127.

⁷ Srov. Tamtéž, s. 48-40.

V následujících bodech uvádím základní bioetické principy, které jsou základními principy současné lékařské, zdravotní etiky a příbuzných oborů, a které poprvé publikovali v roce 1979 T. L. Beauchamp a J. F. Childress:

1. *Princip nonmaleficence (neškození)*: má vztah k zásadě “především neškodit” - “primum non nocere”, zakazuje ublížit, uškodit či usmrtit druhého.
2. *Princip beneficence (dobročinit)*: jde o pozitivní dimenzi neškození, tedy předcházení a odstraňování poškození a hledání dobrého.
3. *Princip respektu k autonomii*: respekt nezávislého a samostatného jednání, vychází z faktu, že každý člověk je sám nejlepším soudcem svých záměrů, autonomie předpokládá schopnost rozlišit alternativy a uskutečnit plán.
4. *Princip spravedlnosti*: souvisí především s rozdělováním prostředků dobra i zátěže služeb.⁸

Výše zmíněná pravidla by měla platit vždy, bez ohledu na náboženství, kulturu nebo filozofické myšlení. V praxi se ale může stát, že se dva z principů dostanou do konfliktu. Pro správné, etické rozhodování proto vstupují do hry i preference klienta nebo kontext (sociální, ekonomický, náboženský...). Cílem je ale vždy ochrana lidského zdraví a zachování důstojnosti. Na etiku práce s osobami s duševním onemocněním je nahlíženo také jako nástroj k naplňování lidských práv.

1.1.1 Možnosti zaměstnávání lidí s duševním onemocněním

Tato podkapitola připomíná význam lidské práce, seznamuje s aktuální situací kolem zaměstnávání a s postavením duševně nemocného na trhu práce. Přestože tato část práce (podobně následující podkapitola) neřeší možnosti zaměstnávání lidí s duševním onemocněním z pohledu etiky, představuje významný teoretický vhled do dané problematiky, důležitý především pro širší pochopení souvislostí.

Ráda bych zdůraznila, že lidská práce není pouze výdělečná činnost, tedy prostředek k zajištění existenčních potřeb, ale je to prostor, kde dochází ke kultivaci a socializaci osobnosti. V Kompendiu sociální nauky církve se dočteme, že “*práce patří k původnímu stavu člověka a předchází jeho pádu, a proto není trestem ani prokletím*”.⁹ Lidská práce je obrazem lidské důstojnosti, místem, kde je možné dosáhnout zdokonalení, nalézt smysl a v neposlední řadě podílet se na ekonomickém rozvoji.

⁸ Srov. KOŘENEK, Josef. *Lékařská etika*. Olomouc: Univerzita Palackého, Lékařská fakulta, 2001, s. 32.

⁹ *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 175, 256.

Ve vztahu zaměstnání s duševním onemocněním platí oboustranná interakce, kdy duševní nemoc vede k nezaměstnanosti a nezaměstnanost zhoršuje duševní zdraví.¹⁰ Obtíže v zaměstnání mohou vést k částečné nebo úplné neschopnosti pracovat. Lidská práce má stejný význam pro kvalitní život u všech osob bez rozdílu psychického stavu. Lidé trpící duševním onemocněním se uplatňují různě, dle svých možností, na odborných kvalifikovaných i pomocných pozicích. Obvykle jsou vítány pozice na snížený pracovní úvazek a s malou mírou pracovního stresu.¹¹

Osoby se zdravotním postižením patří, dle dostupných informací MPSV ČR, mezi nejzranitelnější ze skupin na trhu práce, a to především proto, že tato skupina není dostatečně konkurenceschopná. Pro dlouhodobě duševně nemocné se nemožnost či neschopnost participovat na trhu práce stává velmi zřetelným a citlivým znevýhodněním, což vrcholí invalidizací.¹² Základním kritériem k zaměstnávání lidí s duševním onemocněním je umožnit návrat do pracovního života, se zohledněním kapacity jedince po akutní fázi nemoci.¹³

Nízká účast na trhu práce a obtížný přístup k zaměstnání je nejčastěji způsoben nemocí, která snižuje pracovní schopnost jedince. Ne vždy je ale nutné znevýhodnění posuzovat s ohledem na vykonávanou praxi nebo zvýšené nároky na zaměstnavatele, ať už v oblasti asistence, kontroly práce nebo úpravu pracoviště či pracovní náplně. Sekundárně se znevýhodnění může projevit i v dalších aspektech limitujících vstup na trh práce, jedná se o vzdělání a s tím související potřebnou kvalifikaci a dostatečnou praxi. Výrazný vliv má i fakt, že některé osoby se zdravotním omezením trpí nízkým sebevědomím, často rezignují na nalezení vhodného zaměstnání a také spoléhají na sociální systém. Česká republika se věnuje zaměstnávání znevýhodněných dlouhodobě, proto byl vytvořen systém podpory. Jedná se např. o příspěvky na podporu zaměstnávání OZP (osoby se zdravotním postižením). Zaměstnavatele osob s duševním onemocněním

¹⁰ Srov. KONDRÁTOVÁ, Lucie a Petr WINKLER. Podporované zaměstnávání osob s vážným duševním onemocněním - zahraniční a česká zkušenost: narativní syntéza. *Česká a slovenská psychiatrie* [online]. 2017 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <http://www.cspychiatr.cz/detail.php?stat=1150>

¹¹ Srov. HENZLOVÁ, Lucie a Dana JAVORSKÁ. Brožura pro zaměstnavatele. *Fokus Praha* [online]. 2014, s 5,6. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://fokus-praha.cz/index.php/cz/dokumenty/category/4-dokumenty-centrum-podskali?download=36:brozura-pro-zamestnavatele>

¹² Srov. BERANOVÁ, Nela. (Ne)možnost pracovního uplatnění. *Fokus ČR* [online]. 2017, s 10. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: https://fokus-cr.cz/images/Brozura_Nemoznost_pracovniho_uplatneni.pdf

¹³ Srov. KONDRÁTOVÁ, Lucie a Petr WINKLER. Podporované zaměstnávání osob s vážným duševním onemocněním - zahraniční a česká zkušenost: narativní syntéza. *Česká a slovenská psychiatrie* [online]. 2017 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <http://www.cspychiatr.cz/detail.php?stat=1150>

podporuje stát, a to prostřednictvím výhod či úlev.¹⁴ Existuje také státní nástroj, *aktivní politika zaměstnanosti*, jejím cílem je odstraňovat bariéry, které brání osobám vstupu na trh práce, vyvažovat nabídku a poptávku včetně kvalifikace, také aktivizovat vyloučené skupiny z trhu práce a v neposlední řadě harmonizovat rodinný a pracovní život.¹⁵ Dále je třeba zmínit existenci tzv. *povinného podílu*, tedy povinnosti, která ukládá zaměstnavateli s více než 25 zaměstnanci zaměstnávat osoby se zdravotním postižením. Dle portálu Ministerstva práce a sociálních věcí, se jedná o ustanovení § 81 zákona o zaměstnanosti. Povinný podíl činí 4 %. Počty zaměstnanců se počítají v průměrném přepočteném počtu, výpočet je uveden v prováděcí vyhlášce č. 518/2004 Sb.¹⁶

1.1.2 Psychosociální rehabilitace

Existuje určitý předstupěň pro vstup na trh práce, a to psychosociální rehabilitace. Ta zahrnuje mnoho metod, jejichž cílem je především zlepšení života a zapojení do společnosti. Sociální rehabilitace¹⁷ se zaměřuje na podporu fungování člověka v běžném životě, to jsou zabezpečení hmotných a ekonomických podmínek pro samostatný život, poskytování asistenční pomoci, podpora a pomoc v domácnosti a s výchovou dětí. Sociální rehabilitace probíhá formou ambulantních nebo terénních služeb, ale také formou pobytových služeb. V rámci sociální rehabilitace je zde pracovní rehabilitace pro duševně nemocné.

Pracovní rehabilitace je zakotvena v právních předpisech, a to zákonem č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti a vyhláškou č 518/2004 Sb., se kterou se zákon provádí. Definována je § 69 jako „*souvislá činnost zaměřená k získání a udržení vhodného zaměstnání*“. V pracovních rehabilitačních programech se počítá s tím, že klient dlouho či nikdy nepracoval a tím ztratil (anebo dosud nenabyl) dostatečné pracovní návyky a dovednosti. Mezi takové patří pravidelné vstávání, úprava zevnějšku, cestování do práce, dodržování pracovního řádu atp. Důležité je, že pracovní rehabilitace probíhá za podpory odborníků,

¹⁴ Srov. BERANOVÁ, Nela. (Ne)možnost pracovního uplatnění. *Fokus ČR* [online]. 2017, s 21. [cit. 2020-11-07], s. 7. Dostupné z: https://fokus-cr.cz/images/Brozura_Nemoznost_pracovniho_uplatneni.pdf

¹⁵ Srov. Úřad práce České republiky - Krajská pobočka v Jihlavě odbor zaměstnanosti oddělení trhu práce. *Úřad práce ČR* [online]. 2020 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/aktivni-politika-zamestnanosti>

¹⁶ Srov. Ohlášení plnění povinného podílu OZP. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [Nedat.] [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/ohlaseni-plneni-povinneho-podilu-ozp>

¹⁷ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s 160. ISBN 80-7178-549-0

má různé etapy a intenzitu.¹⁸ V rámci pracovní rehabilitace u nás existuje mnoho programů, které uvádím a stručně popisuji v následujících bodech:

- *Pracovní terapie* - bývá součástí léčebného procesu v nemocnicích, cílem je aktivizace pacientů.
- *Chráněné pracovní místo* - je legislativně zakotveno v zákoně č. 435/2004Sb. o zaměstnanosti, jde o pracovní místo, zřízené po dohodě mezi zaměstnavatelem a úřadem práce, kdy úřad práce poskytuje zaměstnavateli příspěvek a mělo by být obsazeno po dobu 3 let. Jde o pracovní místo, kde je cílem umožnit pracovní uplatnění v chráněných podmínkách, důraz je kladen především na procvičování samostatnosti a odpovědnosti a příprava na práci v běžných podmínkách.
- *Přechodné zaměstnávání* - časově omezený program, kdy potřebný vykonává práci za pomoci asistenta. Cílem rehabilitace je, aby si lidé s duševním onemocněním vybudovali schopnost pracovat, smysl pro povinnost a také nabyli sebedůvěru.
- *Tréninková pracovní místa* - takové místo vzniká bez smlouvy s úřadem práce. Je to cíleně vytvořené místo pro osoby se zdravotním postižením, které představuje mezistupeň mezi rehabilitací a volným pracovním trhem. Klienti zde obvykle přicházejí do styku s veřejností.
- *Podpůrné edukativní programy* - vzdělávací programy, často nazývány jako *job kluby* jsou tu pro ty, kteří potřebují pomoci se vstupem na trh práce. Jedná se o praktické rady, kde hledat práci, jak oslovit zaměstnavatele či pomoc se sepsáním životopisu.
- *Podporované zaměstnávání* - probíhá na otevřeném trhu práce za kontinuální podpory pracovního konzultanta (sociálního pracovníka), v současné době je z nejvíce používaným typem.

Dále je tu částečně protichůdný pohled. Ukázalo se, že umístění člověka s duševním onemocněním na chráněný trh práce s největší pravděpodobností vede k přesvědčení, že jedinec není schopen pracovat mimo chráněný trh a vybudovává i závislost na dané službě. Opačným přístupem je metoda *IPS* (Individual placement and support), která zdůrazňuje co nejrychlejší vstup na otevřený trh práce a zapojení se do běžného

¹⁸ Srov. HENZLOVÁ, Lucie a Dana JAVORSKÁ. *Brožura pro zaměstnavatele. Fokus Praha* [online]. 2014, s 32-33.[cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://fokus-praha.cz/index.php/cz/dokumenty/category/4-dokumenty-centrum-podskali?download=36:brozura-pro-zamestnavatele>

pracovního procesu, na pozici placenou a do “zdravého” kolektivu. Je to standardizované podporované zaměstnávání. Vychází z přesvědčení, že každý jedinec má schopnosti pracovat, a to i bez nutnosti předchozího tréninku a bez ohledu na diagnózu.¹⁹

1.2 Svědomí, morálka a právo

Tato kapitola seznamuje se svědomím, morálkou a právem jako stabilizačními prvky ve společnosti. Vlídny a odpovědný vztah k potřebným a další morální hodnoty představují v práci s lidmi s duševním onemocněním hranici mezi právem a morálními zásadami. Měřítkem morálky je pak shoda či neshoda s lidským svědomím.²⁰

1.2.1 Svědomí

Předmětem etiky je člověk a jeho jednání. Při mravním hodnocení lidského jednání předpokládáme, že jednací osoby dospěly k užívání rozumu a běžně poznají rozdíl mezi dobrým a zlým. Tento předpoklad znamená že:

- Předpokládáme, že každý ví, co je dobré a co je špatné, v tom všeobecném smyslu. Není vyloučeno, že lidé mohou mít o dobru a zlu rozdílné názory.
- Dále předpokládáme, že každý ví, že dobro se konat má a zlo nikoliv

Takové všeobecné poznání dobra a zla, které předpokládáme při jednání s lidmi, označujeme za svědomí.²¹ Svědomí tedy dává člověku schopnost morálně hodnotit i své vlastní jednání.

1.2.2 Ke vztahu morálky a práva

Pod pojmem právo si většina lidí představí soubor norem, tedy závazných pravidel, které jasně formulují, co se smí, co se nesmí a také, co se stane, pokud bude norma porušena, v takovém případě se jedná o objektivní právo. Dalším významem práva, je právo subjektivní, tedy možnost chovat se určitým způsobem. Pokud je norma vyhlášena příslušným oprávněným orgánem, stává se normou právní a může mít podobu zákona.²²

Stejně i morálka je soubor určitých pravidel chování. Oba tyto termíny jsou provázány, nestojí vedle sebe. Otázky vztahu morálky a práva jsou předmětem diskuzí již od dob

¹⁹ Srov. KONDRÁTOVÁ, Lucie a Petr WINKLER. Podporované zaměstnávání osob s vážným duševním onemocněním-zahraniční a česká zkušenost: narativní syntéza. *Česká a slovenská psychiatrie* [online]. 2017 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <http://www.cspychiatr.cz/detail.php?stat=1150>

²⁰ Srov. KOŘENEK, Josef. *Lékařská etika*. Olomouc: Univerzita Palackého, Lékařská fakulta, 2001, s 11.

²¹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001, s14.

²² Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese. 2., aktualizované a doplněné vydání*. Praha: Stanislav Juhaňák-Triton, 2018, s 46.

řeckých filozofů. Názory na to, zda-li existují vzájemné vazby mezi morálkou a právem se v průběhu historie měnily. Tradice z dob Aristotela a Platóna, říká, že právo je v systému morálky. Jiné teorie zase morálku a právo chápou jako dvě různé, na sobě nezávislé instituce. Teoretik práva a etiky N. Hartmann se k tomu vyjadřuje následovně: *„Mravnost je principiálně odlišná a obsahově bohatší než právo a nikdy se nemůže a nesmí rozplynout v kodexu předpisů, a to ani v předpisech ideálních. Etika ovšem v sobě musí obsahovat vůbec poslední důvod práva, musí ve své desce hodnot vyznačit hodnotu práva. Avšak její úkol tím nikdy nemůže být vyčerpán. Etika vykazuje zcela jinou šíři a bohatost obsahu... Právní „věda“ přijímá tuto hodnotu zcela jako danou. Nevymezuje její pojem, nýbrž jen pojmy vztahů a důsledků, které z ní vyplývají. Je to praktická věda v onom zprostředkovaném slova smyslu jako technika a medicína, které také nepojednávají o svých nejvyšších hlediscích, ale předpokládají je... Tedy právní věda a rovněž za ní stojící živý právní cit mohou mít pro etiku jen omezený význam. Vedou sice ke skutečné, opravdové hodnotě, ale právě jen k jedné z mnoha hodnot, a to nikoli obzvláště dominující. A přísně vzato nevedou k ní, nýbrž jen k systému jejích důsledků...“*²³

Právní norma je obvykle chápána v sociálním kontextu, je produktem lidské společnosti. Každá, i ta nejliberálnější, společnost funguje díky určitému minimu mravní identity, k tomu je zapotřebí, aby společenské normy byly respektovány svědomím člověka.²⁴ *„Konečně platí, že individuální svědomí občanů není ve vlastním slova smyslu osobním hlasem, nýbrž hlasem kolektivu, který se promítá do jednotlivců“*²⁵ Bez sociálně přijímaných mravních norem neplní sociální útvar svoji roli, a to ani sám v sobě ani v sociálním celku. Morálka reguluje širší oblast lidské společnosti, i tam, kam právo nezasahuje. Na druhou stranu ale existují oblasti, kde výrazně dominuje právo.

Co má právo a morálka společné a co je rozdělují? Rozdíl jsou v sankcionování, kdy morálku zavazuje svědomí, překročení právní normy je pak trestáno dle zákona, obvykle soudem. Z hlediska práva tedy hodnotíme, zda-li je daná skutečnost spravedlivá či nespravedlivá, morálka hodnotí správnost a nesprávnost jednání.²⁶ V každém případě je

²³ HARTMANN, Nicolai. *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002, s 90.

²⁴ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018, s 45.

²⁵ *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice* [online]. 2010, s 60 [cit. 2020-11-23].

²⁶ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018, s 46-47.

důležité nerezignovat na vymáhání norem, ať už jsou zákonně zakotvená či nikoliv. Nejde jen o trestání, ale také preventivní funkci pro celou společnost.

Co je tedy pro morálku a právo společné? Normy, ať už právní či mravní usnadňují orientaci člověka ve světě, jejich východiskem je společnost a její obyčej.²⁷ Etický požadavek a právo se navíc setkávají v oblasti *přirozeného práva*. Přirozené právo znamená zakotvení lidských zákonů v *přirozeném zákoně*, ten má kořeny v antické filozofii.²⁸

Obecně lze napsat, že se ve starořecké filosofické tradici formují dvě hlavní myšlenková pojetí přirozeného zákona – jednak se jedná o přirozený zákon ve smyslu zákona přírody v nás jakožto v našem živočišném základu, tedy ve smyslu „zákona silnějšího“ či principu sebezáchovy. Na druhé straně se formuje myšlenka přirozeného zákona v nás jakožto zákona božského, který je někdy spojován s rozumem v nás, s lidskou racionalitou.²⁹ Teorii přirozeného zákona rozšířili stoikové a na ně navázala křesťanská filozofie, k plnému rozvinutí křesťanského pojetí dochází u Tomáše Akvinského.

Přirozené právo je horizontem, v němž by se měl pohybovat lidský zákonodárce, když vyhláší normy v souvislosti se svým posláním sloužit společnému dobru. V tomto smyslu zákonodárce ctí přirozené právo, jež souvisí s pravou humanitou. V opačném případě, když je přirozené právo popíráno, se zákon zakládá pouze na vůli zákonodárce. Pak ale zákonodárce není interpretem toho, co je spravedlivé a dobré, nýbrž si přivlastňuje nárok být posledním kritériem spravedlnosti.³⁰

Domnívám se, že normy budou lépe dodržovány, pokud budou přijímány ve shodě se svědomím-a hlavně jasně formulovány tak, aby se z nich staly obecně srozumitelné zásady. Právě tento zásadní etický přístup nacházíme u Immanuela Kanta a jeho kategorického imperativu.

²⁷ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018, s 47.

²⁸ Srov. MATOCHOVÁ, Soňa, LAJKEP Tomáš. *Etika a právo v kontextu lékařské etiky. Zdravotnické právo v praxi* [online]. Solen s.r.o, 2005, 1, s 24 [cit. 2021-01]. Dostupné z: file:///C:/Users/kater/Downloads/Solen_pra-200502-0001.pdf

²⁹ Srov. VACURA, Miroslav: *Přirozený zákon ve filosofii 20. století a jeho zdroje* [online]. E-logos: Electronic journal for philosophy. VŠE 2011, s 4-5. [cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <https://e-logos.vse.cz/pdfs/elg/2011/01/23.pdf>

³⁰ Srov. *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice* [online]. 2010, s 140.[cit. 2020-11-23]. Dostupné z: http://cchma.cz/docs/mtk_moral-etika.pdf

1.2.3 Zlaté pravidlo a Immanuel Kant

Nejznámější etickou zásadou je *zlaté pravidlo*, které nalezneme napříč kulturami. Pro kulturu západu je dobře známý výrok ze starozákonní knihy Tobiáš: „*Co nemáš rád, nikomu nedělej*” (Tobiáš 4:16) a jeho pozitivní formulace v Matoušově evangeliu: „*Jak byste chtěli, aby lidé jednali s Vámi, tak vy ve všem jednejte s nimi; v tom je celý Zákon i Proroci*“ (Matouš 7:12). Další formulace, jak je uvádí Sokol,³¹ se objevují v pozitivních či negativních formulacích:

“Co máš za zlé svému bližnímu, sám nedělej.“ (Pittakos z Mytilény)

„Nedělej druhým, co nechceš, aby dělali tobě.“ (Konfucius, Analekta 15, 23)

„Člověk se nemá vůči druhým chovat způsobem, který je mu samému proti mysli. To je jádro vší morálky.“ (Mahábhárata, Anušasánaparva, 113, 8)

„Co vytýkám svému bližnímu, sám – i když bych mohl – činit nechci.“ (Menandros ze Samu, podle Hérodota, Dějiny, III, 142)

„Cokoli je ti proti mysli, nečiň ani druhým.“ (Zoroastrický spis Šajast-na-Šajast, 13,29)

„Co nechceš, aby ti jiní činili, nikomu nečiň. To je celá Tóra, všechno ostatní je jen komentář.“ (Talmud, Šabbat 31a)³²

Pravidlo vyjadřuje následující:

- a. lidé by se měli navzájem uznávat jako rovnocenní a vážit si sebe navzájem
- b. lidé by měli brát v úvahu, že ostatní mají stejné potřeby a zájmy

Význam této zásady se zdá být přirozený a výklad jasný. Má ale svá úskalí, které kritizoval německý filozof *Immanuel Kant (1724-1804)*. Zlaté pravidlo, totiž vychází z předpokladu, že všichni si přejeme totéž, což nelze popřít např. u nejnižších potřeb jako je nezakusit hlad či bolest. Ale pokud se střetnou dvě odlišné kultury, může nastat konflikt. Cílem Kantovy osvícenecké filozofie bylo, vyvodit obecný mravní zákon, tedy platný pro všechny. Takový zákon, který bude přijat svobodně a hlavně rozumem. Podle Kanta je pouze rozum tím správným vodítkem k morálnímu rozhodování. V díle *Základy metafyziky mravů* formuloval své myšlenky a definoval *kategorický imperativ*. Kant vyjádřil kategorický imperativ, jako jediný morální princip, v několika formulacích.

³¹ SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. s 101. Moderní myšlení.

³² SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. s 101. Moderní myšlení.

Podle názvu lze odvodit, že se jedná o etiku povinnosti, zjednodušeně jde o povinnost se řídit mravním zákonem, který je platný pro všechny. První a nejznámější formulace zní takto: „*Jednej vždy tak, aby se maxima tvé vůle mohla stát principem všeobecného zákonodárství.*“³³. Povinností nechápeme slepou poslušnost a maxima, tedy zásada, je natolik obecná a rozumem přijatá, že si ji mohou vzít za svou i ostatní.

Druhá formulace zní následovně: „*jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.*“³⁴ Z tohoto pravidla vyplývá morální povinnost respektovat všechny rozumné bytosti, ty mají svoji důstojnost a zasluhují úctu. Pokud bychom používali osoby jako pouhý prostředek, znamená to, činit tak proti vůli těchto osob. Takové jednání s člověkem mu vnucuje účel, který si sám nezvolil a nutí ho sloužit pouze jako prostředek k dosažení účelu vytčeného někým jiným. Pokud chceme někomu pomoci, můžeme ho rozumem přesvědčit, aby si zvolil cíl, který pro něj chceme, nikdy ho ale nesmíme oklamat nebo ho proti jeho vůli nutit.³⁵ Druhou formulací je tedy řečeno, že existují povinnosti k sobě samému, tak k druhým. Povinnost užívat osoby vždycky zároveň jako účel a nikdy jen jako prostředek vylučuje, abychom osoby užívali pouze jako prostředky, ale není vyloučeno, abychom je užívali také jako prostředky. To, že je člověk účel sám o sobě, vyplývá z jeho autonomie, nikoliv z biologicko-živočišného druhu.³⁶

Plnění povinností má vždy vyšší hodnotu než uspokojování čehokoliv založeného na smyslech, a proto má vždy přednost. Podle Kanta to, že něco empirického (dokonce i život), obětujeme pro splnění povinnosti, neznamená, že jsme toho užili výhradně jako prostředku.³⁷

Třetí formulace je založena na principu autonomie, což lze vysvětlit tak, že vůle je samo-zákonodárná, sama pro sebe tvoří zákony, kterým se zároveň podřizuje. Maxima

³³ Srov. SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014, s. 104. Moderní myšlení.

³⁴ Srov. PATON, H.J. *The Categorical Imperative: A Study in Kant's Moral Philosophy*. University of Pennsylvania Press, 1971, s. 175.

³⁵ Srov. SMITH, Paul. *Kantian Moral Philosophy*. In: *týž, Moral and Political Philosophy: key issues, concepts and theories*. New York: Palgrave Macmillan, 2008, s. 175.

³⁶ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001, s. 57-58.

³⁷ Srov. PATON, H. J. *The Categorical Imperative: A Study in Kant's Moral Philosophy*. University of Pennsylvania Press, 1971, s. 165-166.

říká, že máme jednat „tak, aby se vůle mohla sama prostřednictvím svých maxim považovat zároveň za obecně zákonodárnou“.³⁸

Kant stavěl do popředí autonomní myšlení a rozum. V Kantově pojmu autonomie jde primárně o své zákonodárství rozumu, který se sám za sebe stává praktickým rozumem, na rozdíl od přírodně kauzální heteronomie motivace libosti a nelibostí. Pokud jde o autonomii svědomí, důraz je především na tom, že povinnost a dobro v striktně mravním smyslu mohou být určeny jedině osobním svědomím a žádnou, ať jakoukoliv pro svědomí vnější instancí.³⁹ Autonomie svědomí znamená i to, že nelze druhého k něčemu morálně zavázat, jestliže se k témuž nebudeme zavazovat sami.

Narozdíl od zlatého pravidla, které je příkladem reciproční morálky, založeným na vlastní zkušenosti, stojí Kantova etika na autonomii a rozumu. Z morální povinnosti respektovat všechny rozumné bytosti, jejich potřeby a hodnoty, tedy zachovávat lidskou důstojnost, lze odvodit základ pro zásadu lidské rovnosti. Filozofie Immanuela Kanta měla vliv na vývoj etiky, ale stejně tak ovlivňuje současné pojetí veřejného života a lidských práv, které jsou jedním ze stěžejních východisek pro vytvoření etického kodexu zaměstnávání lidí s duševním onemocněním

1.2.4 Legislativa zaměstnávání osob s duševním onemocněním

Osoby trpící nějakým postižením jsou plně lidskými subjekty a připadají jim všechna práva a povinnosti jako ostatním. Proto musí být dopomáháno k tomu, aby všichni bez rozdílu měli podíl na rodinném a společenském životě, a to ve všech jeho rozměrech a rovinách, které jsou dostupné jejich schopnostem.⁴⁰ Právě práva znevýhodněných jedinců bývají nejčastěji porušována.

V Deklaraci lidských práv a duševního zdraví (Světová federace pro duševní zdraví, 1989) se dočteme, že člověk má právo:

- být vnímán a respektován jako jedinečná bytost
- na svobodné rozhodování o sobě samém
- na soukromí
- na práci a spravedlivou odměnu

³⁸ Srov. PATON, H. J. *The Categorical Imperative: A Study in Kant's Moral Philosophy*. University of Pennsylvania Press, 1971, s. 165-166.

³⁹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001, s. 96.

⁴⁰ Srov. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 148.

- na přiměřené hmotné zabezpečení, zvláště pak při ztrátě či oslabení možnosti být výdělečně činný
- na přiměřenou životní úroveň, včetně výživy, šatstva, bydlení, lékařské péče a nezbytných sociálních služeb
- na spolurozhodování o léčebných postupech a výkonech
- na informovanost o podstatných skutečnostech nemoci
- na lidský kontakt, na osobní svobodu
- na kultivaci a osobní růst.

S ohledem na téma tohoto textu je důležité především právo na práci a spravedlivou odměnu, ale také právo na lidský kontakt, osobní svobodu a v neposlední řadě i právo na kultivaci a osobní růst.

Dne 20. 12. 1971 byla Valným shromážděním OSN schválena *Deklarace práv duševně postižených*. Tento dokument se stal významným pramenem v procesu modernizace a implementace péče o osoby s duševním onemocněním. V dalším odstavci představují práva duševně postižených tak, jak je uvádí právě Deklarace práv duševně postižených:

1. Duševně postižený občan má, pokud je to jen možné, stejná práva jako ostatní občané.
2. Duševně postižený občan má nárok na přiměřené lékařské ošetření a terapii odpovídající jeho potřebám, jakož i nárok na takové vzdělání, trénink, rehabilitaci a podporu, které co nejvíce mohou rozvinout jeho možný potenciál a schopnosti.
3. Duševně postižený občan má právo na hospodářské zajištění a přiměřený životní standart. Má také právo na produktivní práci nebo odpovídající zaměstnání, které odpovídá, pokud možno, jeho schopnostem.
4. Tam, kde je to možné, měl by duševně postižený žít se svojí vlastní nebo opatrovnickou rodinou a s ní sdílet život. Rodina, ve které žije, by měla ke společnému životu obdržet podporu. Pokud je nutný pobyt v zařízení, pak by se způsob života v tomto zařízení a podmínky v něm měly přiblížit normálnímu životu, jak je to jen možné.
5. Duševně postižený občan má právo na kvalifikovaného opatrovníka, pokud je to k jeho blahu a zájmům žádoucí.
6. Duševně postižený občan má právo na ochranu před zneužíváním, pohrdáním a ponižujícím jednáním. Pokud je obžalován za přečin, pak má právo na řádné

soudní vyšetřování a posouzení jeho míry odpovědnosti se zřetelem na jeho postižení.

7. Pokud duševně postižený občan není v důsledku svého postižení schopen v plném rozsahu využít všechna svá práva, nebo pokud by bylo nutné některá nebo všechna práva omezit či odejmout, musí se při průběhu omezení nebo odejmutí práv prokázat příslušná právní jistota proti jakékoliv formě zneužití. Tento proces musí vycházet z odborného posouzení sociálních schopností duševně postižené osoby a musí podléhat pravidelné kontrole, jakož i právu se odvolat k vyšší instituci (Práva duševně postižených, 1971).

Další důležité mezinárodní i tuzemské dokumenty, které se týkají základních práv:

- Všeobecná deklarace lidských práv (OSN, 1948)
- Listina základních práv a svobod – součást Ústavy ČR (1993)
- Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Rada Evropy 1950) – ČR ratifikovala postupně včetně protokolů (poslední část 1994)
- Úmluva o lidských právech a biomedicíně
- Evropská úmluva pro prevenci mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (Rada Evropy 1987) – v ČR ratifikováno 1993, v platnosti od 1996
- Mezinárodní dohoda o občanských a politických právech
- Mezinárodní dohoda o ekonomických, sociálních a kulturních právech
- Zásady ochrany osob trpících duševní poruchou (OSN, 1991, tzv. MI Principles)
- Mezinárodní listina práv hospitalizovaných psychiatrických pacientů (APA, 1992)
- Evropská sociální charta – ČR ratifikovala část

Dále je tu legislativa, která se týká přímo zaměstnávání osob se zdravotním postižením:

- Zákon č.365/2011 Sb., Zákoník práce
- Zákon č.155/1995 Sb. O důchodovém pojištění
- Zákon č. 582/1991 Sb. O organizaci a provádění sociálního zabezpečení
- Nařízení vlády č.487/2020 Sb. o minimální mzdě-kdy sazba minimální měsíční mzdy pro stanovenou týdenní pracovní dobu (40 hodin) je stejná u zaměstnance, který pobírá invalidní důchod, stejně jako pro všechny ostatních zaměstnance (15.200 Kč)

Podstatné je uvést tzv. Antidiskriminační zákon, tedy zákon č.198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů.

Obecně je zakázána při uplatňování práva na zaměstnání jakákoliv diskriminace důvodů pohlaví, sexuální orientace, etnického původu, národnosti, občanství, zdravotního stavu (výjimkou je, když důvod představuje rozhodující požadavek na výkon povolání), věku, náboženství atd. V rámci přijímacích pohovorů je neetické, aby se zaměstnavatel dotazoval na plánování mateřství, diagnózu i víru.⁴¹ V běžném životě se často setkáváme s tím, že jsou tato práva porušována, pro ty, jenž trpí chronickým onemocněním je setkávání s diskriminací a stigmatizací téměř na denním pořádku, patří mezi nejpalčivější právní a mravní problémy.

1.3 Etické problémy a dilemata

Tato kapitola představí nejčastěji se vyskytující problémy a dilemata tak, jak je uvádí odborná literatura a jak je znám z vlastní profesní zkušenosti. Pro argumentaci je využito i definic z oblasti práva a církevních dokumentů, ty jsou cenným zdrojem aktuálních sdělení nejen pro věřící.

Dilema je nutná a velmi obtížná volba mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi a paradoxem je, že nemají jednoznačné řešení, ale musí být jednoznačně řešena.⁴² K morálním dilematům při zaměstnávání osob dochází ve třech různých oblastech, kterými jsou:

1. oblasti týkající se práv a kvality života
2. oblast obecného blaha (požadavky zaměstnavatele, vztah ke společnosti)
3. oblast sociálního útlaku a nerovnoprávnosti.⁴³

Etický problém má jasné řešení, ale nemusí být vždy jednoduché nebo populární toto řešení plnit. Nutné je pracovat s tím, že, co je pro jednoho jen technická překážka, může být pro druhého opravdovým problémem, do hry tedy vstupuje osobnost, zkušenost s morálním rozhodováním i osobní hierarchie hodnot. Zdrojem dilematických situací jsou nemocní, odkázání na zdravotně sociální služby a jejich rozhodování tak může být značně

⁴¹ Srov. HENZLOVÁ, Lucie a Dana JAVORSKÁ. *Brožura pro zaměstnavatele. Fokus Praha* [online]. 2014, s 30. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://fokus-praha.cz/index.php/cz/dokumenty/category/4-dokumenty-centrum-podskali?download=36:brozura-pro-zamestnavatele>

⁴² Srov. IVANOVÁ, Kateřina. *Etika pro pracovníky ve zdravotnictví*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2005, s. 21.

⁴³ Srov. NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001, s 7.

omezené (z důvodů sociální bezmocnosti nebo zdravotním stavem).⁴⁴ Výzkum pracovníků spolku Dobré místo (2015), kteří se anonymně zeptali tisíce lidí s vážným duševním onemocněním na to, s čím se potýkají a jakou pomoc jim poskytuje okolí poukázal, na některé problémy, se kterými se lidé s duševním onemocněním ve vztahu k zaměstnání potýkají. Ze 130 platných odpovědí čteme, že 60 % ze 130 respondentů po propuknutí onemocnění přestalo zvládat svou dosavadní práci a byli nuceni ze zaměstnání odejít. Propuštěno z práce krátce po ukončení své léčby v psychiatrické léčebně bylo 18 % dotázaných. Každému třetímu chyběly u kolegů a vedoucích pracovníků pochopení a vstřícnost, které by mu pomohly zvládat práci při jeho změně pracovní schopnosti. Celkem 32 respondentů uvedlo, že bylo nuceno kvůli nedůvěře a špatným pracovním vztahům zaměstnání po dohodě ukončit. Nabídku zaměstnání, které by zohledňovala jejich pracovní potřeby a omezené možnosti, nenašlo plných 44 % respondentů.⁴⁵

1.3.1 Nejčastější etické problémy a dilemata

Z vlastní zkušenosti mohu tvrdit, že nejčastější dilema, jak již bylo zmíněno, je otázka, *zda má klient při hledání zaměstnání sdělit či nesdělit svoji diagnózu zaměstnavateli*. Je zřejmé, že pokud člověk trpící duševním onemocněním svoji diagnózu zatají, nemůže očekávat změny pracovní náplně, tak, aby pro něj byla zvládnutelná. Na druhou stranu, říci pravdu může znamenat menší pravděpodobnost úspěchu na pohovoru. Tato situace nemá snadné řešení, domnívám se, že je třeba každý případ řešit individuálně. Záleží na zdravotním stavu jedince. Pokud je dlouhodobě stabilizovaný a daří se mu dobře, není nutné diagnózu hned prozrazovat. V případě, že se u žadatele o zaměstnání s psychickou poruchou dá předpokládat relaps, zaměstnavatel by měl o zdravotním stavu vědět. Jak bude s takovou informací naloženo, záleží na osobnosti zaměstnavatele, na jeho ochotě a vůli pomoci. Z pohledu etiky, která je hledáním toho nejlepšího, je třeba vycházet i z toho, že na prvním místě stojí bezpečnost jedince a společnosti.

Palčivé jsou u klientů také dilematické *otázky po smyslu života*. Mnoho jedinců s psychickým onemocněním smysl života postrádá a v lepším případě jej hledá. Sociální izolace, opakovaná zkušenost se selháváním na pracovišti či studiu a zdravotní potíže, to

⁴⁴ Srov. KUTNOHORSKÁ, Jana, Martina CICHÁ a Radoslav GOLDMANN. *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*. Praha: Grada, 2011, s 9.

⁴⁵ Srov. *Problémy pracovního uplatnění lidí s vážným duševním onemocněním* [online]. Bohnice, 2012 [cit. 2021-02-01]. Dostupné z: http://www.bohnicebezhranic.cz/cs/zajimavosti-z-oboru/Problemy-pracovniho-uplatneni-lidi-s-vaznym-dusevnim-onemocnenim__s629x7550.html

vše navíc podpořeno stigmatizací a diskriminací, vyvolává otázky typu „Proč tu vlastně jsem?“ Pomoc při hledání smyslu života je věcí individuální, někomu může poskytnout útěchu psychoterapie jinému obrácení se k Bohu. V každém případě je dobré si připomínat, z úcty k životu, že radost i bolest, zdraví i nemoc a štěstí i utrpení neodmyslitelně patří k přirozenému běhu života nás všech.⁴⁶

Mezi nejčastější problémy, se kterými se osoby trpící duševním onemocněním setkávají patří *nezájem zaměstnavatelů* o handicapované zaměstnance, což souvisí se stigmatizací, nedostatkem porozumění určitých skupin a s diskriminací. Dalším problémem je *neznalost obyvatel problematiky*, kdy mnoho lidí zastává názor, že duševně nemocní patří do psychiatrických nemocnic.

Díky nedostatku informací o duševních nemocech a také léčbě se mylná představa nemůže konfrontovat s racionálními argumenty. Předsudek, že nemocný je divný, nebezpečný a nevypočitatelný je posilováno naším přirozeným strachem z neznámého.⁴⁷

Je zde důležité zmínit mýty o duševních poruchách, především o psychózách, se kterými se často setkáváme v praxi. Opakují se názory, že:

schizofrenie se nedá léčit - praxe ukazuje, že v 1/3 případů se objeví jedna ataka, nemoc se při příznivých podmínkách léčby již nevrací. Druhá třetina pak opakovaně prožívá remise a úzdravy, u těchto jedinců je pestrý klinický obraz. Od lehkých projevů nemoci do stavu, kdy přetrvávají některé negativní příznaky.⁴⁸

schizofrenici jsou nebezpeční a agresivní - toto duševní onemocnění nejčastěji vyvolává agresi zaměřenou proti sobě, a to v různých formách. Většina pacientů s duševní poruchou nikdy nespáchá žádný trestný čin, především pokud jsou léčeni správně. Často se však sami stávají oběťmi trestných činů.⁴⁹

lidé s duševním onemocněním jsou nespolehliví a neschopní normálně pracovat - zde je to opět otázka specifických potřeb, které tito lidé potřebují, zkrácená pracovní doba, jasná pracovní zadání či pozice bez stresové zátěže. Lidé s duševním onemocněním jsou navíc často velmi umělecky nadaní.⁵⁰

⁴⁶ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018, s. 126.

⁴⁷ Srov. WENIGOVÁ, Barbora. Stigma a duševní poruchy. *Sanquis* [online]. 2005 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.sanquis.cz/index2.php?linkID=art415>

⁴⁸ Srov. MAHROVÁ, Gabriela a Martina VENGLÁŘOVÁ. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. Praha: Grada, 2008, s. 76.

⁴⁹ Srov. Centrum pro rozvoj péče o duševní zdraví. *Vyvracíme mýty a předsudky o duševních nemocech* [online]. 2017 [cit. 2021-02-01]. Dostupné z: <http://www.cmhcd.cz/stopstigma/uvod/myty-a-predsudky/>

⁵⁰ Srov. *Problémy pracovního uplatnění lidí*

1.3.2 Diskriminace a stigmatizace

Diskriminaci chápeme jako rozlišování, jiný či rozdílný přístup k jedné skupině než k jiné nebo celku.⁵¹

Pokud se lidská práce obecně umožňuje pouze osobám plně schopným je to popření lidské přirozenosti a jedná se o diskriminaci, a to ze strany silných a zdravých vůči slabým a nemocným.⁵² Je samozřejmé, že si nejsou všichni rovni, ať už z hlediska rozumového či tělesného nadání. Přesto je potřeba překonat jakýkoliv druh kulturní či sociální diskriminace v základních lidských právech z důvodů pohlaví, rasy, barvy, jazyka, společenského postavení či náboženství, poněvadž odporuje Božímu záměru.⁵³

Diskriminaci lze rozlišit na přímou a nepřímou. Antidiskriminační zákon (Zákon č. 198/2009 Sb.) dle § 2 odstavce (3) definuje přímou diskriminaci následovně: „*Přímou diskriminací se rozumí takové jednání, včetně opomenutí, kdy se s jednou osobou zachází méně příznivě, než se zachází nebo zacházelo nebo by se zacházelo s jinou osobou ve srovnatelné situaci, a to z důvodu rasy, etnického - 22 - původu, národnosti, pohlaví, sexuální orientace, věku, zdravotního postižení, náboženského vyznání, víry či světového názoru.*“ Nepřímou diskriminace je pak dle stejného zákona dle § 3 odstavce (1) popsána takto: „*Nepřímou diskriminací se rozumí takové jednání nebo opomenutí, kdy na základě zdánlivě neutrálního ustanovení, kritéria nebo praxe je z některého z důvodů uvedených v § 2 odst. 3 osoba znevýhodněna oproti ostatním. Nepřímou diskriminací není, pokud toto ustanovení, kritérium nebo praxe je objektivně odůvodněno legitimním cílem a prostředky k jeho dosažení jsou přiměřené a nezbytné.*“ Za důležité považuji ještě uvést § 3 odstavce (2), kdy: „*Nepřímou diskriminací z důvodu zdravotního postižení se rozumí také odmítnutí nebo opomenutí přijmout přiměřená opatření, aby měla osoba se zdravotním postižením přístup k určitému zaměstnání, k výkonu pracovní činnosti nebo funkčnímu nebo jinému postupu v zaměstnání, aby mohla využít pracovního poradenství, nebo se zúčastnit jiného odborného vzdělávání, nebo aby mohla využít služeb určených veřejnosti, ledaže by takové opatření představovalo nepřiměřené zatížení.*“ Nepřímá diskriminace bývá často skrytá. S diskriminací na se trhu práce setkáváme často, některé

⁵¹ Srov. *Slovník cizích slov*. 2., dopl. vyd. Praha: Encyklopedický dům, 1996, s 73.

⁵² Jan Pavel II, *Laborem exercens*, 22; in *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s 148

⁵³ GAUDIUM ET SPES. *Vatican.va* [online]. 1965, s 29. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html

skupiny osob jsou diskriminovány častěji (např. starší osoby, OZP, ženy s dětmi). Domnívám se, že velký vliv má orientace společnosti na výkon a úspěch. Tento trend ale člověk s duševním onemocněním může následovat jen stěží.

Stigmatizace je definována jako rána, která připomíná rány Ježíše Krista po jeho ukřižování, také znak hanby.⁵⁴ Být nezaměstnaný ve společnosti, která přikládá zaměstnanosti velký důraz, znamená mít stigma, tedy viditelné znamení vlastního selhání. Jedná se tedy o napětí mezi tím, co člověk je a co by měl být. Negativní postavení nezaměstnaného může být vnímáno jako stigma, které diskredituje, nebo by je mohlo diskreditovat. Následkem toho je, že mnoho osob se po ztrátě zaměstnání odmítá se stigmatem nezaměstnaného identifikovat. S tím souvisí manipulace s informacemi, aby se nejevili jako společensky nemožní.⁵⁵

Stigma úzce souvisí s předsudky a stereotypy. Díky stereotypům bývá na některé skupiny pohlíženo iracionálně, a především velmi zjednodušeně.

Duševní porucha patří mezi stigmata, které působí hlavně v oblasti interpersonální. Stigmatizace může způsobovat různé změny v prožívání a chování. Často dochází k tzv. *selfstigmatizaci*, kdy se sám člověk s duševním onemocněním cítí méněcenný, podceňuje se a trpí pocitem, že se nehodí do okolního světa.⁵⁶ Invalidita, která je často spojená s duševním onemocněním je určitou skupinou lidí chápána také jako stigma, které znemožňuje běžný život.⁵⁷

Stigmatizace duševně nemocných může způsobit obrovskou zátěž, má vážné dopady. Mezi důsledky patří potíže s udržením a získáním zaměstnání, problémy s bydlením, prohlubování izolace, horší komunikace s lékaři i ochota se léčit. Díky tomu se samozřejmě zhoršuje zdravotní stav, objevují se časté remise, tím sílí i stigmatizace a nastává bludný kruh, ze kterého je náročné vystoupit, a to nejen samotnými nemocnými, ale i jejich rodinám.

Domnívám se, že v dnešní době je zbytečné, aby se tyto jevy objevovaly. Odstraňovat tak ponižující a nedůstojnou diskriminaci se jeví jako naléhavé. Připomínejme si, že se

⁵⁴ Srov. *Slovník cizích slov*. 2., dopl. vyd. Praha: Encyklopedický dům, 1996, s 319.

⁵⁵ Srov. MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Vyd. 3., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s 62-64. Studijní texty (Sociologické nakladatelství).

⁵⁶ Srov. MAHROVÁ, Gabriela a Martina VENGLÁŘOVÁ. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. Praha: Grada, 2008, s 126-132.

⁵⁷ Srov. HENZLOVÁ, Lucie a Dana JAVORSKÁ. Brožura pro zaměstnavatele. *Fokus Praha* [online]. 2014, s 18. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://fokus-praha.cz/index.php/cz/dokumenty/category/4-dokumenty-centrum-podskali?download=36:brozura-pro-zamestnavatele>

navíc kdykoliv může týkat i těch, kteří se pyšní dobrým zdravím. Efektivním řešením je určitě správně cílená osvěta, popularizace poznání problematiky duševního zdraví a také zprostředkování zkušeností dobré praxe mezi zaměstnavateli. Zapojit by se měla široká veřejnost i instituce, které mají celospolečenský vliv, například média nebo školy.

2 Historie problematiky (srovnání)

Považuji za přínosné uvést problematiku postavení osob s duševním onemocněním na trhu práce, respektive ve společnosti, z hlediska historického vývoje. Cílem této kapitoly je ilustrovat, jak bylo pečováno o osoby s postižením v závislosti na historicko-politickém vývoji, tedy před rokem 1989 a po roce 1989, kdy se psychiatrická péče začala rozvíjet a modernizovat.

Již od samého začátku lidských společenství bylo na jedince, kteří se lišili, pohlíženo různými způsoby. Sama konkrétní společnost určila, co je zdravé a nezdravé a co je například nebezpečné. Jak již bylo uvedeno výše, člověk je na skupině lidí závislý a je známo, že čím primitivnější je společnost, tím vyšší je sounáležitost, vzájemná potřebnost. Významná závislost a tím i znatelná přítěž bývá v oblasti ekonomické, jedná se především o zajištění hmotných potřeb, tedy bydlení, jídla či ošacení. Pokud je jedinec ze skupiny vyloučen, znamená to akt ponížení a nejvyššího trestu.

První zmínky péče o osoby s duševním onemocněním můžeme nalézt už ve starém Egyptě (tj.15.století př.n.l.).⁵⁸ Kolem duševních chorob, tedy nevysvětlitelných jevů, vznikala magický strach, související s hněvem přírody či Bohů. Od toho se také odrážela i péče o potřebné, a to za pomoci rituálů a magie. Obecně se věřilo posedlostí zlými duchy. První, kdo tvrdil, že rozum sídlí v mozku, a že duševní onemocnění je nemoc mozku, byl Pythagoras (6.století př.n.l.) a dále na odmystičtění duševních nemocí pracoval Hippokrates.⁵⁹

Po rituálech se objevují zárodky lékařství, a to používáním lidového léčitelství, kde byli užívány lektvary bylinného i živočišného původu. Šamani byli nahrazeni kněžími a ti byli vystřídáni lékaři. Ve středověku léčba měla vést k nápravě, izolaci nebo spočívala v nezájmu. Šílenství bylo chápáno jako hřích a nečistota, také posednutí d'áblem. První formy ústavů či léčeben, vznikaly právě v tomto období, cílem bylo odsunout tyto domy na okraj měst. Neméně známé jsou tzv. "lodě bláznů", kdy se vlastně jedná o vyobcování odlišných jedinců.⁶⁰

První nemocnice, ve které byla dvě patra určena pro choromyslné, u nás byla otevřena Josefem II. v roce 1790. Péče o duševně nemocné se vyvíjela od nevhodných podmínek

⁵⁸ Srov. PETR, Tomáš a Eva MARKOVÁ. *Ošetřovatelství v psychiatrii*. Praha: Grada, 2014, s 24. Sestra (Grada).

⁵⁹ Tamtéž, s 22-25.

⁶⁰ Srov. MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetřovatelská péče*. Praha: Grada, c2006. Sestra (Grada), s 26.

ubytování (kdy byli muži i ženy dohromady; ti nadějnější byli s těmi s horšími diagnózami), přes úpravy k humánnějším opatřením (zvláštní pokoje, čítárny)⁶¹ až po významná 50.léta 20. století. V těchto bylo výrazem pokroku množství používaných omezujících prostředků.

Ve 20.století je třeba zmínit především vliv myšlenek Sigmunda Freuda a za nejvýznamnější zlom je považováno objevení psychofarmak (50.léta).

2.1 Postavení chronicky nemocných osob před rokem 1989

V Československu vládla několik desetiletí Komunistická strana Československa, během této doby hospodářství stagnovalo díky své nevhodné struktuře, trh byl omezený (a bez konkurence), stát zchudl. Přestože byly zaručeny základní ekonomické podmínky a vysoká zaměstnanost, životní úroveň stagnovala. Občané si nebyli rovni, byla omezená svoboda myšlení i slova. Pracovní povinnost byla stanovená zákonem, kdy pracovní neschopnost činila 3-4 %. Dobrovolná občanská iniciativa téměř neexistovala, lidé upadali do lhotejnosti bez víry v lepší budoucnost. Zdravotnická péče byla sice dostupná, bezplatná a mnohdy i úspěšná, ale průměrný věk dožití byl nízký – u mužů 67 let.⁶²

Postavení chronicky nemocných závisí na tom, jak je společnost znalá a informovaná. Neinformovanost byla způsobená malou publicitou a někdy také zamlčováním.⁶³ Veřejný zájem se spíše orientoval na výrobu a obecně zkvalitňování pracovních procesů. Jedinec, který trpěl nějakým handicapem, byl odsunut na okraj, protože nebyl produktivní. Na nízké úrovni bylo vše, co vyžadovalo investice. Chyběly pomůcky, léky, základní poradenství, v zařízeních sociální péče byli lidé doslova namačkáni bez jakýchkoliv ohledů na důstojnost. Stejně zanedbaná byla otázka bezbariérovosti, díky všem výše zmíněným nedostatkům lidé s postižením vlastně vymizeli z veřejnosti a tím se propast ještě zvětšovala.⁶⁴ Usnesením vlády č. 259., a to 18. srpna 1977 byly schváleny zásady

⁶¹ Srov. FRABŠA, František a Antonín HAVEROCH. *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách* Zemský správní výbor v Čechách. Praha, 1926, s 19-43. [online]. 2021 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nlk/view/uuid:MED00086348?page=uuid:c329fd30-a6a0-11dd-bfe9-0030487be43a>

⁶² Srov. BAUDIŠ, Pavel. *Historie Psychiatrické společnosti Česko (slovenské) lékařské společnosti J. E. Purkyně v letech 1980–2004. Česká a Slovenská psychiatrie*. 2005, 101 (5), s 271-283. Dostupné z: http://www.csppsychiatr.cz/dwnld/CSP_2005_5_271_283.pdf

⁶³ Srov. Informace pro členy vlády ČR: Zpráva o situaci zdravotně postižených a nejnaléhavějších úkolech, které je třeba vyřešit. *Vláda České republiky* [online]. 1992 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/vvzpo/dokumenty/zp1992.pdf>

⁶⁴ Srov. Informace pro členy vlády ČR: Zpráva o situaci zdravotně postižených a nejnaléhavějších úkolech, které je třeba vyřešit. *Vláda České republiky* [online]. 1992 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/vvzpo/dokumenty/zp1992.pdf>

péče společnosti o invalidní občany. Bylo vyhlášeno, že „cílem péče o invalidní občany je nejen vytváření podmínek pro jejich společenské uplatnění, ale i uspokojování jejich specifických potřeb.“⁶⁵ Nicméně stále se s postiženými jedinci počítalo do pracovního procesu, který byl v té době tím nejdůležitějším. Před listopadem 1989 existovala pouze jedna organizace, a to *Svaz invalidů (SI)*. Do této organizace byly násilně sloučeny čtyři typy postižení: zrakové, sluchové, tělesné a vnitřně postižení. Mentálně postižení a duševně nemocní (ani jejich rodiče) nebyli do SI přijímáni vůbec, i když je pravda, že pro ně bylo v podnicích SI zřízeno několik chráněných dílen. O tom, kdo obsadí vedoucí funkce SI rozhodoval ÚV KSČ, a tyto funkce byly určeny pro zasloužilé stranické funkcionáře, kteří již nebyli jinde použitelní. SI vybíral pouze symbolické členské příspěvky a státní správa na něj delegovala řadu pravomocí, které byly pro postižené zásadně důležité (poskytování příspěvků na rehabilitační pomůcky, přidělování automobilů, znaků na automobily, potvrzení o přednostní potřebě telefonu atd.). Ve Svazu invalidů pracovalo množství velmi obětavých dobrovolných pracovníků, kteří neměli možnost uplatnit svou ochotu pomáhat druhým nikde jinde.⁶⁶ Neexistence přesné koncepce sociální politiky byla znamením doby. Po nástupu komunistů k moci byly postupně rušeny všechny sociální instituce, provozované v rámci Charity katolickou církví a byly ponechány a organizovány jen církevní domovy seniorů pro řeholnice a pro kněze, ovšem pod státní kuratelou, nikoliv jako svobodný projev života církve. Podobně Diakonie ČCE, která významně pomáhala potřebným od roku 1864⁶⁷. Její činnost byla zakázána z politických důvodů v roce 1959, obnovení se dočkala až v roce 1989.⁶⁸

Ideály pomoci z lásky, dobrovolnosti, nezištné pomoci, natož pomoci nesené v náboženském duchu, byly výslovně odmítány. Velmi zvláštní postavení měl v této situaci stát, který přebíral veškerou povinnost organizovat i financovat sociální péči. Na první pohled velkorysý, ale ekonomicky extrémně náročný, což vedlo k ekonomicko-hospodářskému propadu, následky takové politiky cítíme dodnes.⁶⁹ Troufám si tvrdit, že

⁶⁵ Srov. SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada), s 181.

⁶⁶ Srov. Informace pro členy vlády ČR: Zpráva o situaci zdravotně postižených a nejnáléhavějších úkolech, které je třeba vyřešit. *Vláda České republiky* [online]. 1992 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/vzpo/dokumenty/zp1992.pdf>

⁶⁷ V tomto roce byla Václavem Šubrtem zřízena opatrovna pro děti v Krabčicích. V roce 1903 byla založena Česká Diakonie, která vytvořila zázemí pro desítky sester diakonek, ty pečovaly o chudé a nemocné.

⁶⁸ Srov. *Historie Diakonie ČCE*. Dostupné z: <https://www.diakonie.cz/o-diakonii/historie/>

⁶⁹ Srov. FRANCOVÁ, Hana a Aleš NOVOTNÝ. *Sociální politika v základech*. Praha: Triton, 2008, s 172.

nejen politické, ale především mravní důsledky měla politika minulého režimu. Lidé ztratili pocit spoluzodpovědnosti, solidarity, nebyla podporována přirozená láska k bližnímu. O všechno se přece staral stát, povinnosti, které zajistí fungování, byly vynutitelné právem. Zajímavé je, že v předlistopadovém období bylo zkoumáno plnění vybraných ukazatelů péče o invalidy dle usnesení přijatých vládami ČSR a ČSSR, zaměřili se zejména na rehabilitaci a zaměstnávání osob se zdravotním postižením. Ministerstvo vnitra a zdravotnictví si na to dokonce naplánovalo zřízení komisí. Ty buď ale zřízeny nebyly vůbec, nebo nefungovaly tak, jak měly. Zhruba tisíc občanů s postižením ročně potřebovalo projít přípravou ve výcvikových střediscích, které spravovaly národní výbory. Ke konci roku 1986 bylo takové středisko jen v Jánských lázních, a to s kapacitou pouhých 26 míst. Vše vázlo na nedostatku rehabilitačních míst, kvůli tomu nebyla družstva invalidů II. stupně schopna zaměstnávat invalidy a plnit tak své závazky, jelikož nebyli pracovníě proškoleni a připraveni. Lze tedy tvrdit, že před rokem 1989 nebyla možnost téměř žádné rehabilitace, která by vedla ke snížení důsledku nemoci a také k seberealizaci osob trpících duševním onemocněním.

2.2 Postavení chronicky nemocných osob po roce 1989

Socialistická vize společnosti byla v 90. letech nahrazena vizí společnosti liberální, byly objeveny a pojmenovány nové sociální události, jako nezaměstnanost či chudoba, objevila se poptávka po racionálním zdůvodnění nově vzniklých problémů.⁷⁰ Technologický pokrok, který dal vznik kompenzačním a rehabilitačním pomůckám a otevření hranic, které zapříčinilo nové invence práce s potřebnými, znamenali zlepšení situace. Zrušené charitativní organizace se mohly opět vrátit na scénu.

Aktuální sociální politika začala vytvářet systém sociálních služeb, zaručujících jejich dostupnost pro všechny osoby, které se nachází v nepříznivé sociální situaci. Tyto služby musí být v souladu s principem rovných příležitostí k dispozici každému, kdo pomoc potřebuje, musí umožnit řešení situace konkrétního uživatele, v jeho přirozeném prostředí a zachovat co největší míru samostatnosti.⁷¹

Vznik otevřeného trhu práce si žádal třeba přijmout právní úpravu-*zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti*. Ten se v části čtvrté věnuje (v souladu s tehdejší terminologií zákoníku práce) občanům se změněnou pracovní schopností. Těmi jsou občané, kteří mají pro

⁷⁰ Srov. FRANCOVÁ, Hana a NOVOTNÝ, Aleš. *Sociální politika v základech*. Praha: Triton, 2008, s. 173-184.

⁷¹ Tamtéž.

dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav podstatně omezenou možností pracovního uplatnění, popřípadě přípravy k pracovnímu uplatnění, či poživatelé důchodů podmíněných dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem, pokud jim zachovaná pracovní schopnost dovoluje pracovní uplatnění nebo přípravu pro toto uplatnění (Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce). Klíčovým je dále vznik zákona č.108/2006 Sb. *o sociálních službách*, který stanovuje podmínky poskytování pomoci fyzickým osobám, které se ocitnou v nepříznivé životní situaci.

3 Etika a morálka jako předpoklad

V následujících odstavcích představuji etiku, morálku, lidskou odpovědnost a ctnosti, jako důležité podmínky pro všechny, kteří volí mezi dobrem a zlem. Vycházím z předpokladu, že člověk je ve své podstatě bytostí eticky odpovědnou.

Bez morálky a etiky se budeme ve světě jen těžko orientovat. Požadavky na správné jednání člověka, vychází z dávného přesvědčení, že člověk má schopnost uvědomovat si sám sebe a sám se rozhodovat. Jak již bylo zmíněno, pokud mravně hodnotíme lidské jednání, tak předpokládáme, že každý ví, co je dobré a každý ví, že dobro nutno konat a zlé nekonat.⁷² Lidskému jednání přiřítáme svobodu a dobrovolnost. Základem mravního hodnocení je odpovědnost, a právě pouze tam, kde se mé jednání stane odpovědným, tam je účinné. Odpovědnost vůči sobě samému pak představuje etiku cti. Etikou tedy nejsou příkazy, ale především volba a osobní angažovanost.

Lidský život v rodině i v každé jiné společnosti se od začátku řídí pravidly, která jsou společná, samozřejmá a nepsaná. Takové zásady jsme jednoduše odkoukali v dětství, jedná se o základní vrstvu, kterou se řídí naše jednání, kterou lze pojmenovat jako *mrav*.⁷³ Je zřejmé, že právě mrav má v dané společnosti hluboké kulturní kořeny. Další rovinu, *morálku*, tvoří takové jednání, které sami pokládáme za správné a opíráme se při tom o jiné, obecněji formulované zásady. V našich poměrech je naše morálka nejčastěji inspirována biblickým vyjádřením: “*Nepřidáš se k většině, když páchá nepravosti*” (Ex, 23, 2). Také je tu individuální morálka, která vyžaduje jednat dle svého svědomí, což se jeví jako obtížnější.⁷⁴ *Mravnost*, kterou lze charakterizovat jako způsobilost konat dobro, je důležitou stránkou lidské kultury, velkou humanistickou hodnotou, která pozvedá člověka a rozvíjí jeho lidskost.⁷⁵ Mravnost není pouze záležitost rozumu, ale má vazbu na emocionální stránku jedince. Do hry tedy vstupuje dynamická struktura osobnosti, tvořená emocemi, motivací, temperamentem a zvláštní postavení má vůle. V morálce platí “*moci-umět-chtít*”.⁷⁶ Důležité je poznamenat, že chovat se dobře, s sebou nese důležitý předpoklad, totiž svobodu v jednání a dále uvědomění si, že jsme za své chování odpovědní. Otázka svobody by sama vydala na několik dalších kapitol. Považuji za

⁷² Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994, s. 14.

⁷³ Srov. SOKOL, Jan a Zdeněk PINC. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003, s. 10.

⁷⁴ Tamtéž, s. 10, 11.

⁷⁵ Srov. KOŘENEK, Josef. *Lékařská etika*. Olomouc: Univerzita Palackého, Lékařská fakulta, 2001, s. 11.

⁷⁶ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018, s. 29.

přínosné poznamenat, že osobní svoboda není bezmezná. Vždy by mělo platit to, že moje svoboda končí tam, kde začíná svoboda druhého. Stejně tak duševně nemocný, který nemá absolutní svobodu, zůstává svobodným.

Etiku dnes většina autorů představuje jako nauku o dobrém a nedobřem chování a konání správného a zlého.⁷⁷ Etické zásady jsou odvozovány od lidské přirozenosti, či společenské smlouvy. Etika je instituce, která je vyvinutá člověkem a jemu určená.

Stručný historický vřled je omezen pouze na několik zásadních poznatků z dějin filozofie První známí filozofové, kteří mluvili o pojmech dobro a zlo byli Pythagorejci. Ti etiku přibližovali matematickému řádu a kladli důraz na střídmost, spravedlnost a čistotu (principy mimo člověka). Oproti tomu Sokrates zastával názor, že etickému chování se člověk učí, není mu vrozené. Platón sloučil obojí a tvrdil, že člověk má napodobovat božské ideje. Proti tomu byl Aristoteles, který rozporoval radikalitu oddělenosti světa ideí, protože pravdu spatřoval zde ve světě, ve kterém je třeba hledat lidskou dokonalost. Epikureismus stavěl na empirii, každý člověk je jedinečný a měl by se také řídit svými individuálními sklony, ne obecnými pravidly. Napětí mezi přirozeností a "zvenčí" určenou etikou je tu tedy od pradávna. Stoici se snažili obě tyto tendence sloučit, když tvrdili, že člověk se vyvíjí buď směrem nahoru (stále větší svoboda) nebo dolů (podléhání pudům a zvířecí stránce osobnosti). Podobně na etiku pohlížel i sv. Augustin: „*temnou přirozenost lze ovládat vůlí, jež nám byla dána Bohem: jenž je svobodný, a proto je i naše vůle svobodná – a stejně tak jsme od Boha schopni posoudit, co je správné,*“⁷⁸

Pracujeme zde s pojmem vůle, která v novověkém myšlení souvisí s voluntarismem Nietzscheho a Schopenhauera (kde vůle je na nejvyšším místě) a rozumem, přesněji logikou, která byla stěžejní pro dílo Immanuela Kanta a jeho etice povinnosti. Dále je tu etika užitku (utilitarismus), navazující na epikureismus. Mezi klasiky utilitarismu řadíme Jeremy Bentham a Johna Stuarta Milla. Utilitarismus za cíl a měřítko lidského jednání pokládá blaženost, prospěch a užitek, na druhé straně usiluje o omezování utrpení a bolesti. Pro etiku užitku je zásadní působení principu užitku, který za nejvyšší cíl

⁷⁷ Etika je primárně otázkou poznání a morálka je primárně otázkou konání. Morálka se zabývá tím, co lidé konají, o čem si myslí, že je správné. Etika je pak kritická reflexe morálky, podrobuje morálku racionální analýze. Etika je lidský vřtvor, proto chování lze označit za dobré. Konání jako správné je určeno Božími či jinými pravidly, která mravně soudí "zvenčí". Dobré chování znamená, že je mravně vyhovující, správné konání je pak takové, které vyhovuje či odpovídá skutečnosti.

⁷⁸ Srov. PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě: filozofické otázky - psychologické odpovědi*. V Praze: Triton, 2006, s 60.

morální činnosti považuje maximum štěstí pro co nejvíce lidí.⁷⁹ Jinak zase pojmá skutečnost etika odpovědnosti, jejímiž představiteli jsou zejména němečtí filozofové Max Weber a Hans Jonas, je inspirovaná právní vědou, vymezuje především charakteristiku odpovědnosti a rovněž zkoumá následky různých způsobů jednání, které jsou podrobeny morálnímu hodnocení. Subjektem morální odpovědnosti může být jak jednotlivec – individuální subjekt, tak skupina lidí – skupinový subjekt.⁸⁰

Nejen v průběhu vývoje etiky, ale i dnes existuje mnoho různých myšlenkových proudů, které buď navazují na staré pravdy nebo vznikají na základě nových, vědecky podepřených poznatků. Je však zřejmé, že člověk zkrátka nepřipouští libovolné chování.

Na etiku lze pohlížet z hlediska struktury, pak ji rozdělujeme na:

1. *Deskriptivní*, která popisuje etické normy, snahou tedy není hledání základních principů, ale popis fungování morální úrovně ve společnosti.
2. *Aplikovanou*, ta uplatňuje obecnou etiku na konkrétní oblasti lidského života, má interdisciplinární charakter, vyjadřuje se k otázkám praktického života.
3. *Metaetiku*, která analyzuje etické pojmy, zabývá se rozбором a povahou etických pojmů.
4. *Normativní*, popisuje morální principy a normy, na jejichž základě definuje zásady jednání (např. profesní etické kodexy). Zabývá se tím, co by měl člověk dělat. Zaujímá postoje k tomu, co je a co není správné.⁸¹

3.1 Lidská odpovědnost

Cílem této kapitoly je upozornit na důležitost odpovědnosti vůči sobě i druhým. Jak jsem již psala, lidé s duševním onemocněním jsou velmi křehcí a citliví. Konflikt či nehoda, která se stabilnímu jedinci zdá být běžnou, může mít pro nemocného nedozírné následky.

Víme, že etické jednání je postaveno na předpokladu svobody jednání, podmínkou ke svobodnému jednání je, aby si člověk uvědomil sám sebe. Sokol a Pinc⁸² upozorňují, že s tímto uvědoměním přichází i trvalé břemeno odpovědnosti. Často se stává, že se takového břemene chceme zbavit, proto jsou zde pravidla, jak jednat správně.

⁷⁹ Srov. REMIŠOVÁ, Anna. *Etika a ekonomika*. 3. preprac. a dopl. vyd. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 39–40.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Srov. ČEVELA, Rostislav. *Sociální a posudkové lékařství*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, s 62-63.

⁸² Srov. SOKOL, Jan a Zdeněk PINC. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003, s 20.

Odpovědnost je institut hojně využívaný v právu, ale pravidla, která jsou vymahatelná autoritou, již jsou pro etiku bezpředmětná. V etice je důležité takové jednání, které podléhá svědomí, tedy osobnímu hodnocení, které přichází po jednání nebo činu. Zde bychom mohli rozlišit více druhů odpovědnosti. U osobní odpovědnosti nestačí jednat správně, ale jde o hledání toho nejlepšího.⁸³ Zde už nestačí předepsané jednání, to nejlepší se musí objevovat nebo nalézat. Každým svým jednáním tvoříme závazek sami před sebou, tím vzniká etika cti.⁸⁴ Dále je tu odpovědnost vůči druhým, v takové spatřuji mnohem větší závažnost, důsledky mého činu přenáším i na druhého. Tomáš Halík k tomu dodává, že člověk jako sociální bytost je zodpovědný za své jednání, ale stejně tak za jednání struktury, ve které žije. Mluvíme tedy o tzv. strukturální odpovědnosti.⁸⁵ Každé mé jednání má tedy přesah, netýká se pouze mého svědomí.⁸⁶ Etika odpovědnosti předpokládá navíc odlišné chápání mé vlastní svobody, jde vlastně o určitá omezení. Etika odpovědnosti se týká především přebírání odpovědnosti za druhé, takové jednání znamená připravit člověka o jeho svobodu. Proto musí etika odpovědnosti trvat na principu řeči a rozhovoru, brát druhého vážně, umět naslouchat.⁸⁷

Pokud budeme na problematiku nazírat z hlediska postavení dnešního člověka ve světě, nutno konstatovat, že v dřívějších dobách se člověk ptal sám sebe, co má dělat a k čemu se hodí, názory hledal v bezprostředním kontaktu s rodinou a obcí. Dnešní přejímání globálních trendů zabíjí přirozený svět, dochází ke ztrátám nezávislého názoru a zaměňování svobody a odpovědnosti za libovůli.⁸⁸ Jeho Svatost dalajlama ve své knize *Etika pro nové milénium* (2000) pracuje s pojmem *univerzální odpovědnost*. Jedná se o zájem o prospěch ostatních, kdy nejde o přiznání viny za bídu či neštěstí ostatních, ale o změnu orientace srdcí a mysli od sebe směrem k ostatním. Rozvíjení této univerzální odpovědnosti (jako rozměru každého našeho činu a zároveň stejného práva všech ostatních na štěstí) je rozvoj postoje mysli, kdy považujeme za výhodnější příležitost prospívat druhému: to se stává významnějším než pouhé sloužení svým úzkým zájmům. Podobně papež František v encyklice *Laudato Si*, pracuje s pojmem *globální*

⁸³ Srov. SOKOL, Jan a Zdeněk PINC. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003, s 22, 23.

⁸⁴ Tamtéž, s 24.

⁸⁵ Srov. HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevzýván: evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství*. Praha: *Lidové noviny*, 2004, s. 119-124.

⁸⁶ SOKOL, Jan a Zdeněk PINC. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003, s 25.

⁸⁷ SOKOL, Jan a Zdeněk PINC. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003, s 27.

⁸⁸ Srov. PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě: filozofické otázky - psychologické odpovědi*. Praha: Triton, 2006, s 21.

odpovědnosti. Tento termín je použit ve vztahu k ekologickým problémům světa, ale domnívám se, že základní linie, tedy myšlenka odpovědnosti všech lidí navzájem, je stejná.

Ráda bych se také opřela o etiku péče, kde v jejím je zásadní morální význam pozornosti vycházení vstříc potřebám konkrétních druhých, za něž neseme odpovědnost.⁸⁹ Etika péče uznává, že lidé jsou po většinu let svého života na někom závislí. Ať už se jedná o děti, nemocné či seniory. Tato morálka je stavěna do protikladu ke koncepci morálky vybudované na obrazu nezávislého a autonomního jedince, který potřeby druhých přehlíží a staví péči do oblasti “mimo”.

Další zajímavý pohled přináší Hans Küng, který zastává názor, že každý člověk a instituce má čtveru odpovědnost:

1. *odpovědnost za kulturu nenásilí a úcty k životu* - vážit si života a držet se starých pokynů nevraždit, nemučit, netýrat a nezraňovat,
2. *odpovědnost za kulturu solidarity a spravedlivý ekonomický řád*- spravedlivé a čestné jednání a starý pokyn nekrást, nevykořisťovat a nepodplácet
3. *odpovědnost za kulturu tolerance a život v pravd* - ve svých činech i slovech se držet pravdy, pamatovat starých pokynů nelhat, neklamat, nemanipulovat, nepodvádět
4. *odpovědnost za kulturu rovnoprávnosti a za partnerství mezi mužem a ženou*- vážit si jeden druhého a držet se starých pokynů neponižovat, nesmilnit, nezneužívat lidské sexuality.⁹⁰

3.2 Etika ctností

Zde práce seznamuje čtenáře s etikou přirozených a teologických ctností, které jsou užitečné pro všechny, zaměřené k dosažení dobrého života a tím se stávají předpokladem ke správnému jednání, tedy i k pomoci druhým. Lze tvrdit, že etika ctností je také zacílena na lidskou přirozenost, která uschopňuje člověka k sociálním dovednostem a rozvíjí jeho schopnosti. Proto jsou ctnosti důležitou lidskou kompetencí i v oblasti zaměstnávání osob trpících duševním onemocněním.

⁸⁹ Srov. HELD, Virginia. *Etika péče: osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, 2015, s 23. Základní filosofické texty.

⁹⁰ Srov. KÜNG, Hans. *V co věřím*. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 56–75. Teologie (Vyšehrad).

Mravní utváření života se projevuje zájmem o ctnosti, což vedlo k dějinným pokusům diferencovat ctnosti a uspořádat je, a to především v antice a středověku.⁹¹ Ctnost není v první řadě biblický pojem⁹², ale pochází z helénistické filozofie.⁹³ Ctnost tedy známe již od dob Aristotela a Platóna. Ctnost (či čestnost) podobně jako zákon, svědomí a vina, náleží k základním etickým otázkám.⁹⁴ Aristoteles ve své Etice Nikomachově píše, že lidskou ctností se rozumí zdatnost, ale nikoliv fyzická, nýbrž duševní.⁹⁵ Ctnosti tedy chápeme jako trvalý stav duše, je to pevná dispozice konat dobro. Nestačí však pouze vědění, abychom se chovali ctnostně, je také zapotřebí dobrých charakterových vlastností. Platónovou a Aristotelovu etiku spojuje ve středověku Tomáš Akvinský s křesťanskou tradicí.

Základní charakteristiku ctností, která odpovídá křesťanské tradici, nalezneme v Katechismu katolické církve: „*Lidské ctnosti jsou pevné postoje, ustálené sklony, trvale nabyté dokonalosti rozumu a vůle, které řídí naše skutky, vnášejí řád do našich vášní a usměřňují naše chování podle rozumu a víry. Jejich plodem je snadnost, sebeovládání a radost při úsilí o mravně dobrý život. Ctnostný člověk je ten, který svobodně koná dobro*“⁹⁶ Proti každé ctnosti stojí neřest, projevuje se *per defectum*, tj. nedostatkem nebo *per excessum*, tj. přílišností.

Skepticky pohlížel na ctnosti Immanuel Kant, když říkal, že jediné, co je opravdu dobré, a to bez omezení, je dobrá vůle. Kant tvrdil, že z lásky k lidem chce připustit, že většina lidského jednání je shodná s povinností, pokud ale zkoumá blíže lidské pohnutky, vidí, že všude jsou přítomné i motivy sebelásky. Každý, kdo kriticky zkoumá lidské jednání, musí někdy zapochybovat, jestli vůbec existuje pravá ctnost. To, že nemůžeme najít příklad, u kterého bychom nepochybovali o čistém určení vůle, ale neznamená, že to není možné. Morálka není založená na příkladech, ale tkví v čistém rozumu, který nám dává důvody k jednání a priori. Příklady nám jen pomohou ke znázornění a povzbuzení, nemůžeme na nich ale morálku zakládat.⁹⁷

⁹¹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 200, s 96.

⁹² Bible zná konkrétní ctnosti, příkladem jsou láska, stálost či trpělivost, už ve starém zákoně jsou výrazně zastoupeny spravedlnost a moudrost. Právě pod řeckým vlivem najdeme první výčet ctností, které jsou později nazvány jako kardinální, v knize Moudrosti (Mdr 8,7)

⁹³ Srov. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, s. 333. Theologica (Zvon).

⁹⁴ Srov. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, s 328. Theologica (Zvon).

⁹⁵ Srov. ARISTOTELĚS. *Etika Nikomachova*. Bratislava: Pravda, 1979, s 22. Filozofické odkazy.

⁹⁶ KKC 1804

⁹⁷ Srov. KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s 41-43.

3.2.1 Přirozené ctnosti

Známe tzv. kardinální⁹⁸ ctnosti, které poprvé formuloval Platón, a to *moudrost, uměřenost, spravedlnost a statečnost*. Tyto ctnosti měli dvojí vztahovost, za prvé k polis (tedy k městskému státu) a pak k duši, k harmonii lidské bytosti.

Dle Aristotelova pojetí rozdělujeme ctnosti na:

1. *Dianoetické* - v tom co je neměnné (chápání principů, věda, moudrost)
 - v tom, co je měnitelné (umění, rozumnost)
2. *Mravní* - obecná (statečnost, uměřenost)
 - v zacházení s penězi a majetkem (štedrost, velkorysost)
 - v poměru k vážnosti a cti (velkomyslnost, zdravá ctižádost, mírnost)
 - ve styku s druhými (pravdivost, slušnost, přívětivost)
 - v politickém životě (spravedlnost)⁹⁹

Moudrost (*sapientia*) je chápána jako matka všech ostatních ctností, předpokládá pravdu a moudrý je ten, který jedná v souladu s bytostnou realitou. Spravedlnost zaručuje, že každý dostane, co mu náleží. Dělí se na *spravedlnost zákonnou* (ve vztahu člověka ke společnosti), *směnnou* (poměr společnosti k občanům; rozdělení společných dober a povinností), *distributivní* (poměr občanů mezi sebou) a *sociální* (rovnováha ve společnosti). Uměřenost se týká smysluplnosti uspořádání, je to vnitřní klid, který plyne z harmonie dění, tato ctnost pomáhá uskutečňovat naše lidství.

Tomáš Akvinský rozvíjí etiku norem podle architektiky základních ctností, kde je Platónova a Aristotelova etika ctností spojena s křesťanskou tradicí. Tomáš rozlišuje dvě roviny ctností:

1. Na první rovině jsou 4 základní ctnosti
 - *rozumnost* (*prudentia*, starší český název „opatrnost“), ta je základní ctností praktického rozumu¹⁰⁰
 - *spravedlnost* (*iustitia*) – jde o vztah k druhým lidem a základní ctností je vůle
 - *statečnost* (*fortitudo*)
 - *uměřenost* (*temperantia*, starší český název „mírnost“)

⁹⁸ Jako kardinální je poprvé nazval Ambrož z Milána.

⁹⁹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 2001, s. 137.

¹⁰⁰ Po vzoru Aristotela Tomáš Akvinský rozlišuje *teoretický rozum*, který rozvíjí obecnou teorii (např. vědu) a *praktický rozum*, který řeší nahodilé skutečnosti, vede ke změně.

Statečnost a uměřenost jsou přiřazeny ke dvěma typům afektů, *vznětlivosti a dychtivosti*. Mravní dokonalost, tedy dovršení ctnosti má zdokonalovat celého člověka v jednotě duchovních (rozum a vůle) a smyslových sil.

2. Druhá rovina představuje *teologické ctnosti*, které spojují člověka s Bohem na základě daru Boží milosti a lidského souhlasu.¹⁰¹

Jak souvisí ctnosti se zaměstnáváním lidí s duševním onemocněním? Ctnost byla po více než celá dvě tisíciletí jedním z hlavních témat filozofie, proto by neměla v morálních reflexích chybět ani dnes.¹⁰² Moudrý je ten, kdo umí rozhodnout správně, dívat se na problémy a dilemata s nadhledem. K moudrému jednání patří i uvědomit si důsledky svých činů a rozhodnutí. K tomu je zapotřebí znalost a zkušenost. Pokud tedy jako zaměstnavatel moudře rozhodnu o tom, že vůbec nabídnou nebo upravím pracovní pozici tak, aby vyhovovala člověku s duševním onemocněním, postavím se k problematice jako ctnostný člověk. Spravedlnost zde můžeme chápat jako pevnost postojů, kdy zaměstnavatel si bude trvat na tom, že “uhájí” pracovní pozici pro potřebného. Spravedlnost je v tomto kontextu důležitá ve smyslu rovnosti, dodržování základního práva na práci a přístupu v zaměstnání. Významné postavení má zde sociální spravedlnost, kdy sociálně spravedlivé je to, co vyžaduje obecné blaho. Obecným blahem může být vysoká zaměstnanost, spokojení a soběstační občané (zaměstnanci) či tolerantní společnost. Statečný člověk si stojí za svým přesvědčením, i když z toho nemá žádný prospěch. Statečnost je umění zvládat svůj vlastní strach: zde bychom to mohli naopak vztáhnout na osobu trpící duševním onemocněním, která se obává o zaměstnání žádat. Umírněnost je správná, rozumná míra sebeovládání, která také pomáhá nastavovat sociální spravedlnost. Stanovení si vlastních hranic je vlastně korigování osobních přání a možností. U ctnosti se již neklade etická otázka “co je dobré?”, “jak mám jednat?”, ale základem je tázání se po sobě samých, tedy “jaký mám být?”.

Vlivem pracovní či osobní životní zátěže se mnozí nezaobírají tím, jací by měli být a nesnaží se hledat odpovědi na etické otázky. I termín ctnost vymizel z běžného slovníku. Obecně vládne nedůvěra vůči některým ctnostem, věrnosti či pokoře a spíše se jeví jako zastaralé. Nejsou to ale jen filozofové a teologové, kdo se ctnostmi pracují. Nové

¹⁰¹ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 2001, s. 137.

¹⁰² Srov. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, s. 328-347. Theologica (Zvon).

podněty přicházejí z oblasti psychologie, sociologie, kde se objevuje to, co je pro ctnosti obecně významné: *“hodnota a životní užitečnost zvyku a návyků a jak velice se člověk svou přirozeností a založením kloní ke kultivaci pevných způsobů reagování”*.¹⁰³ Možná i to je jedním z důvodů, proč existují etické kodexy, které tuto problematiku vynášejí na světlo a snad vyvolají zájem o ctnostné jednání.

3.2.2 Teologické ctnosti

Podle Tomáše Akvinského nad přirozenými ctnostmi stojí ctnosti teologické, tedy *víra, naděje a láska*, a to proto, že jsou Božím darem a zaměřují člověka k Bohu. Teologické ctnosti zde uvádím jako další možnou inspiraci, která vede život křesťana k nadpřirozenému cíli. Pokud se chce někdo stát správným člověkem, následuje přirozené ctnosti, které jeho úsilí zdokonalují. Pokud se ale chce stát správným člověkem směrem k Bohu, musí následovat ctnosti nadpřirozené, jen ty mu umožní chovat se tak, jak vyžaduje Bůh.¹⁰⁴ Není nutné, aby všichni byli obdařeni teologickými ctnostmi, ale každý, i lidé s duševním onemocněním, se jimi mohou inspirovat. Ať už tím, že důvěřují, pěstují naději, snaží se milovat nebo cítí, že jsou někým milováni.

Víra je v Listě židům vyložena následovně: *„Věřit Bohu znamená spolehnout se na to, v co doufáme, a být si jist tím, co nevidíme“* (Žd 11, 1). Víra je zde blízká naději a dalšími předobrazy takové víry jsou Ábel, Enoch, Noe a obzvlášť Abrahám. *„Abrahám Hospodinovi uvěřil a on mu to připočetl jako spravedlnost“* (Gn 15, 6). V Písmu svatém je víra vyjádřena mnohými hebrejskými výrazy (*“aman”* ve smyslu být pevný nebo *“batah”* jako důvěřovat). Věřit tedy můžeme vyložit jako člověk spatřuje svůj základ v Bohu, tím, že mu věří, cítí jistotu, u něho se cítí v bezpečí. Víra se týká celého člověka a také je uskutečňováním mravnosti.¹⁰⁵ Víra předchází ostatní teologické ctnosti, protože bez víry nejsme schopni tak veliké lásky i naděje. Víra v působení nejvyššího dobra dává jedinci odvahu, ať už bojovat za práva těch potřebných nebo nebát se bořit předsudky a vystavit se stigmatizaci. Víra souvisí i se sebedůvěrou. Pro jedince s duševním onemocněním je často otázka sebedůvěry velmi palčivá. Nedostatek sebedůvěry patří

¹⁰³ Srov. WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998, s. 328. Theologica (Zvon).

¹⁰⁴ Srov. DACÍK, R. M. *Mravouka podle zásad. Sv. Tomáše Akvinského*. Olomouc: Dominikánská edice Krystal, 1946, s 137.

¹⁰⁵ Srov. *Život z víry: překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé (vydala Německá biskupská konference 1995)*. Vyd. 2. V Českých Budějovicích: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005, s 39-54.

k příznakům většiny duševních onemocnění. Pokud bude pracovní vztah založen na vzájemné důvěře, je velmi pravděpodobné, že vzájemné představy budou naplněny ku spokojenosti všech.

Naděje tak, jak ji chápe křesťanství, navazuje na pradávnou lidskou touhu po štěstí, která nemůže být nikdy na tomto světě naplněna. Je zde neutuchající touha po spáse, po definitivním naplnění. V křesťanském životě, který máme uskutečňovat ve víře a lásce, je naděje, že Bůh naplní svůj příslib, který nám dal v Ježíši Kristu. Očekáváme tedy nové nebe a zemi, spásu celého stvoření. Tuto naději bychom měli upevňovat v každodenním životě, a to i v utrpení i bolesti, protože Ježíš Kristus skrze své trápení na kříži přemohl smrt. Naděje je důvěryplná a trpělivé čekání a očekávání. Tam, kde je nedostatek důvěry a naděje, tam se může objevit netrpělivost, a dokonce beznaděj a zoufalství. V takovýchto pokušeních nás věrný Bůh posiluje v naději: „*Bůh je věrný: nedopustí, abyste byli podrobeni zkoušce, kterou byste nemohli vydržet*“ (1 Kor10, 13).

Láska neodmyslitelně patří k životu a je nejvyšší křesťanskou ctností, „*A tak zůstává víra, naděje, láska – ale největší z té trojice je láska*“ (1 Kor13, 13). Láska vytváří mezi lidmi jednotu, je odrazem touhy člověka po setkání a naplnění ve společenství, je to dar, na který člověk odpovídá svojí láskou.¹⁰⁶ Láska rovněž odhaluje hlubší smysl zlatého pravidla. Ono: „*Nečiň nikomu to, co nechceš, aby bylo činěno tobě*“ (Tob 4, 15), se stává v Kristu přikázáním lásky, která nezná limity. Láska nabývá univerzálních rozměrů a stává se z ní s ničím jiným nesrovnatelná síla, neboť lidskou osobu uschopňuje vykonat to, co by bylo bez lásky nemožné.¹⁰⁷

Ctnosti vedou každého z nás k plnosti bytí, kromě kardinálních a teologických je dobré uvést ještě ctnosti jako spolehlivost, úcta, tolerance, solidarita či otevřenost a mírumilovnost. Ctnostní budeme pouze skrze realizaci dobrých skutků a správné jednání, důležité jsou tedy konkrétní činy. Taková praxe by měla být konána ve všech vrstvách společnosti, ekonomické, politické, sociální a také ekologické. S ohledem na téma této práce vnímám teologické ctnosti jako důležité motivy. Když hovoříme o lásce, máme na mysli především lásku k druhému člověku, která je laskavá a chce dobro bližního. Touží po tom, aby se mu dařilo a byl šťastný. Respektuje druhého člověka jako

¹⁰⁶ Srov. *Život z víry: překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé (vydala Německá biskupská konference 1995)*. Vyd. 2. V Českých Budějovicích: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005, s 39-54.

¹⁰⁷ Srov. *Dokumenty Mezinárodní teologické komise věnované morální teologii a etice* [online]. [cit. 2020-11-24], s 150. Dostupné z: http://chma.cz/docs/mtk_moral-etika.pdf

osobu v jeho svobodě a rozhodování. Člověk trpící duševním onemocněním je, jak již bylo v práci několikrát zmíněno, velmi citlivý. Pokud se okolí chová láskyplně, jedná tedy nanejvýše ctnostně, ale takové jednání především prospívá k úzdavě a celkovému zlepšení. Nadějí zde rozumím vytrvalost v jednání. Prakticky si to lze představit tak, že někdy může být práce či komunikace s duševně nemocnými náročná. Podobně i organizace zaměstnání vyžaduje specifické potřeby. Pokud je však přítomná naděje a vytrvalost, zvyšuje se šance, že bude dosaženo spokojenosti na obou stranách. Důležité je připomenout, že ctnostné chování můžeme vztáhnout jak směrem k zaměstnavateli, tak k žadateli o zaměstnání, v našem případě tedy k člověku trpícím duševním onemocněním.

4 Křesťanská sociální etika

Pro vytvoření kritérií navrhovaného etického kodexu, který je cílem této práce, je využita také teologická reflexe. Čtvrtá kapitola je vzhled do sociální problematiky tak, jak ji vykládá křesťanská sociální nauka. Křesťanská sociální nauka popisuje obecné a základní pojmy, které jsou pilířem etických pravidel používaných v praxi, směřujících k rozvoji člověka a zachování jeho důstojnosti. Jako jedno z východisek pro praxi, které je aplikováno křesťanskou etikou je teorie přirozeného zákona. Chápeme jej jako zákon, uložený od Boha, jsou to pravidla, které všichni známe.

Tyto zásady jsou významným zdrojem hodnot pro cíl této práce, tedy vytvoření etického kodexu zaměstnávání duševně nemocných.

V encyklice papeže Benedikta XVI. *Caritas in veritate* (2009) se v kapitole „*Spolupráce lidské rodiny*“ píše:

„Ve všech kulturách existují jedinečné a rozmanité etické konvergence, výrazy těžce lidské přirozenosti, kterou chtěl Stvořitel a kterou etická moudrost lidstva nazývá přirozeným zákonem. Takovýto univerzální mravní zákon je pevným základem každého kulturního, náboženského a politického dialogu a umožňuje mnohotvárnému pluralismu různých kultur neodtrhávat se od společného hledání pravdy, dobra i Boha. Přilnutí k tomuto zákonu vepsanému do srdcí je proto předpokladem každé konstruktivní sociální spolupráce.“

Křesťanská sociální etika (dále KSE) je sociální etika, která se odvolává především na Bibli¹⁰⁸ jako zdroj základních jistot a orientace člověka. Tato disciplína sociální skutečnosti nahlíží a předkládá z perspektivy křesťanské víry a teologie.¹⁰⁹ Specifickou povahu křesťanské sociální etiky lze definovat pouze s odvoláním na písmo svaté, ze kterého křesťanská víra čerpá jistoty. Tyto jistoty jsou pak směrodatné a rozhodující pro celou křesťanskou praxi. Základní jistoty o podstatě a určení člověka a také o lidské

¹⁰⁸ V rámci sociálního učení církve měly před 2.vatikánským koncilem přirozený zákon a přirozenoprávní argumentace velmi významnou úlohu. Po publikování pastorální konstituce *Gaudium et spes*, je věnována větší pozornost teologickým pramenům. Srov. ŠTICA, Petr. *Přirozený zákon v katolickém sociálním učení*. In: *Communio: Mezinárodní katolická revue* 14 (2010), č. 2, 66-90

¹⁰⁹ Srov. ŠTICA, Petr. *Vztah bible, biblické hermeneutiky a křesťanské sociální etiky: metodologické poznámky k utváření teologickoetické reflexe*. Univerzita Karlova. Nakladatelství Karolinum. [online]. 2011, s. 37. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: https://karolinum.cz/data/clanek/8101/Theol_1_2011.37-51.pdf

společnosti aplikují nejobecnější kritéria pro uspořádání sociální skutečnosti, vedoucí k obecnému blahu.¹¹⁰

V následujícím odstavci uvádím základní opce pro jednání v Písmu svatém, stěžejní kritéria KSE:

1. *důstojnost člověka* (Gn 1,27, Ž 8,6)
2. *svoboda a mravnost* (Ex 20,2, Ř 8,21)
3. *mír a láska* (Proroci, Mt 5)
4. *chudoba a solidarita* (Dt 15,15, Lv 19,8, Iz 1,7, Jr 7,5-7, Mk12,28-31, L10, 25-28)
5. *spravedlnost, právo a pravda* (Ex 23,1 - 9, Proroci- Amos 5,7 a 5,8 - 12 úplatky, evangelia (Mt 5, Ga 3,26-28 a 4,4-7, Jak 5,1-5)
6. *zachování stvoření- tedy otázky ekologie* (Gn 1,26-28 a 2,15, žalmy)

Ústřední otázkou, na kterou sociální etika odpovídá je, zda dané sociální instituce jsou, či nejsou spravedlivé. KSE vyžaduje interdisciplinární přístup, čerpá z teologie otázky o smyslu života, sociální dimenze Bible, z filozofie (zabývá se pojmy jako svoboda či spravedlnost), dále se opírá o sociologii, ekologii, ekonomii a politiku. Již Aristoteles tvrdil, že člověk musí žít v obci. Dobrý život stojí na interakci, vztazích mezi lidmi, důvěře a upřímnosti. Proto se správné jednání netýká jen mě a mého svědomí, ale celkového rámce života, společnosti a institucí.¹¹¹ Vycházejme tedy z toho, že člověk se nevyvíjí izolovaně, je bytost společenská (zoón politikon), nejen že sám vyrůstá v sociálním kontextu a je ovlivňován prostředím, ve kterém žije, ale i on sám působí na okolní svět. Vzhledem k tomu velmi záleží na společenském postavení člověka, na roli, kterou ve společnosti zaujímá a na tom, jak je společností přijímán.¹¹² To lze označit za sociální skutečnost. Znamená to, že v rámci této interakce, nejen s ostatními lidmi, ale i vesmírem, člověk přetváří své okolí. Tímto vzniká obrovské množství vazeb a vztahů s jak obecným, tak i individuálním rázem.¹¹³ Sociální skutečnost je tedy společenská povaha člověka¹¹⁴, jehož osobnost si lze představit jako strukturu, která vykonává dvě

¹¹⁰ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. Brno: CDK, Centrum pro studium demokracie a kultury. 2004, s 14.

¹¹¹ Srov. SOKOL, Jan a Zdeněk PINC. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003, s 11.

¹¹² Srov. MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. *Sociální práce v praxi: specifikum různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010, s 25.

¹¹³ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018, s 71.

¹¹⁴ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. Brno: CDK, Centrum pro studium demokracie a kultury. 2004, s 7.

funkce. Stará se o svoji stabilitu v proměnlivých podmínkách a dále musí fungovat v neustálé interakci s prostředím.¹¹⁵ V obvyklém předporozumění má mravní hodnocení, a to činů, poměrů i osob, povětšinou mezilidský, popř. sociální aspekt. Právě morální soud se vztahuje k vlastním zájmům a potřebám i zájmům a potřebám druhého. Zde je hranice, týkající se otázek spravedlnosti, která vychází z již výše popsaného zlatého pravidla.¹¹⁶

4.1 Teologicko-biblické principy

Neúspěchy a nejistoty na trhu práce mohou vést k vážné duševní krizi. Zde pomůže víra, protože Bůh má ke každému člověku osobní vztah, má na něm osobní zájem. Fakt, že se o nás zajímá, tak mocná bytost a je možné se k ní přimknout, nám dodává sílu a sebedůvěru. Sebeúcta také vyplývá z dodržování zbožného života a ve věrnosti etickému závazku. Člověk má potřebu a přání čistého svědomí, a právě křesťanské náboženství poskytuje čitelné etické normy chování, návod k dobrému životu a jeho smyslu. Pravdou je, že mnohá přikázání vedou k naplnění smyslu, například důraz na rodinu či pospolitost. Religiozita je také místem, které umožní další potřebu, a to transcendence čili odevzdání se něčemu vyššímu.¹¹⁷

Mezi klíčové principy či zásady křesťanské sociální nauky patří personalita, spravedlnost a solidarita a princip obecného blaha. Tyto zásady jsou trvalé, mají obecný charakter a vztahují se k člověku v celé jeho složitosti. Je třeba vnímat je v jejich jednotě, propojenosti i rozčlenění, nelze věnovat pozornost každému jednomu principu v jeho specifičnosti, jako by byl oddělen od všech ostatních.¹¹⁸

4.1.1 Personalita

Personalita, či lidská důstojnost stojí na vrcholu zájmu křesťanské sociální nauky, který rozvíjí principiální právní nárok. Na lidskou osobu je nahlíženo jako na zásadního činitele společenského života, má být subjektem i cílem každé společnosti. Jan Pavel II. v encyklice *Centesimus annus* (11) označuje člověka za srdce a duši katolické sociální nauky. Znamená to, že lidská důstojnost je nedotknutelná a nezcizitelná. Je tedy nutné

¹¹⁵ Srov. PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě: filozofické otázky - psychologické odpovědi*. V Praze: Triton, 2006, s 119.

¹¹⁶ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994, s 16.

¹¹⁷ Srov. PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě: filozofické otázky - psychologické odpovědi*. V Praze: Triton, 2006, s 104.

¹¹⁸ Srov. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s 113, 114.

tento nejvyšší institut hájit proti všem křivdám a snižováním. Církev vychází z toho, že v každé osobě je živoucí obraz Boha, od něho samotného člověk obdržel důstojnost. “Člověka Bůh učinil, aby byl obrazem božím” (Gn 9,6). Každý z nás je povolán k tomu, abychom milovali a chránili život každého člověka, obzvláště těch slabých, tímto naplňujeme službu lásky.

Dnešní společnost klade důraz na výkon, úspěch a zdraví a kvalita života je od nich pak odvozena. Pro nemoc a utrpení není v dnešním světě místo, je popírán fakt, že i tyto patří k přirozenosti člověka a plnosti lidského života.¹¹⁹ Právě pomoc s naplněním lidského života a zachování důstojnosti je cílem nejen pro sociální nauku. Všichni lidé mají stejnou důstojnost a osoby trpící duševním onemocněním tedy určitě nestojí na okraji společnosti, proto jim musí být umožněno naplnit jejich práva, a to aktivním přičiněním. Uznání rovnosti v důstojnosti, a to nezávisle na pohlaví, rase či zdravotním stavu zároveň umožňuje pokrok společnosti. Rovnost chápeme jako právní nárok dodržování lidských práv. V sociální nauce církve vychází rovnost z faktu, že “všichni lidé mají duši obdařenou rozumem a byli stvořeni k Božímu obrazu, mají tedy tutéž přirozenost a tentýž původ” (Gaudium et spes, 29). Lidská důstojnost je vykládána jako možnost, rozhodovat o sobě, podstatou je tedy lidská svoboda. Právo užívat lidské svobody je neoddělitelná součást lidské důstojnosti a ta pravá svoboda existuje pouze tam, kde jsou mezilidské vztahy řídicí se pravdou a spravedlností.¹²⁰

Považuji za významné zde uvést dvojí pohled na lidskou důstojnost tak, jak o ni píše Tomáš Halík:

- 1. inherentní důstojnost** - pojem vyjadřuje nedotknutelnost, přísluší člověku bez ohledu na jeho sociální příslušnost a jednání, je dána silou lidského bytí. Je dána všem lidem stejně, nemůže být ztracena ani přivlastněna. S tímto výkladem důstojnosti je spojen respekt morálního pohledu. Na takovém pojetí je postavena preambule mezinárodní deklarace lidských práv (1948).
- 2. kontingentní důstojnost** - chápána jako určitý požadavek podoby člověka, je odvozena od způsobu života nebo společenského postavení. Synonymem pojmu

¹¹⁹ Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. 2., aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018, s 126.

¹²⁰ Srov. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 137.

by mohla být důstojnost sociální. Podoba člověka je ztotožňována s jeho důstojností.¹²¹

Pro cíl této práce, tedy vytvoření etického kodexu zaměstnávání lidí s duševním onemocněním, je významná především inherentní důstojnost, o které, na rozdíl od té kontingentní, hovoříme vždy a nutně.

4.1.2 Spravedlnost a subsidiarita

Spravedlnost je, jak je uvedeno výše, jednou ze základních ctností. Sociální učení církve nabádá k respektování základních forem spravedlnosti.¹²² Spravedlnost, dle konstituce *Gaudium et spes* (30), se stále více naplňuje tím, že každý přispívá dle svých možností k obecnému blahu a také podporuje a rozvíjí veřejné i soukromé instituce. Spravedlnost je znamením dodržování lidských práv a v případě konfliktů, dává prostor dialogu. Při práci s lidmi, kteří trpí zdravotním postižením bychom měli mít při rozhodování spravedlnost vždy na paměti.

Subsidiarita patří k nejcharakterističtějším a hlavním myšlenkám sociální nauky církve (*Lev XIII, Rerum novarum, Acta Leonis XIII, 11(1892) 101-102.*¹²³ in *Kompendium sociální nauky církve*). To, co mohou jednotlivci provést z vlastní iniciativy a vlastním jednáním, to se jim nemá upírat a přenášet na společnost. *“Na základě této zásady všechny společnosti vyššího řádu musí zaujímat vůči nižším společnostem postoj služby (“subsidiium”), tedy ochrany, podpory a rozvíjení.”* Díky tomu se pak zprostředkující složky mohou správně naplňovat ty úkoly, které jim přísluší, pokud by je předali vyšším institucím, znamenalo by to popření vlastní důstojnosti a životního prostoru.¹²³ Princip subsidiarity má také tu funkci, že chrání jednotlivce před vyšší autoritou, tato zásada vyplývá z toho, že každá osoba, rodina i instituce může nabídnout společnosti něco originálního.¹²⁴ Tuto zásadu ve zkratce vystihl Pius XI. v encyklice *Quadragesimo anno*, kdy podle něj je subsidiarita tolik svobody kolik je možné a tolik pomoci kolik je nutné. Hlavní smysl principu můžeme spatřovat v jeho spojení s obecným dobrem: *“Princip subsidiarity je směrnici pro*

¹²¹ Srov. HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevzýván: evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství*. Praha: *Lidové noviny*, 2004, s. 119-124.

¹²² Srov. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 138.

¹²³ Srov. Tamtéž, s. 136, 127, 128.

¹²⁴ Srov. Tamtéž, s. 187, 128.

uskutečňování obecného blaha".¹²⁵ Tato zásada vychází z přesvědčení, že stát sám není původcem vyšší autority, ale pouze jedním z vlivů, nejvyšší autoritu má Bůh. Odporuje také všem formám kolektivismu. Klade meze státním zásahům. Zaměřuje se na sladění vztahů mezi jednotlivci a společností. Směřuje k nastolení spravedlivého mezinárodního řádu (KKC§1885).

4.1.3 Solidarita

Solidaritou obecně rozumíme sounáležitost s druhými a společností. Synonyma jsou altruismus či dobročinnost. V každém případě je to zásada, také ctnost, která byla v lidských společenstvích přítomna od nepaměti. Je známo, že díky procesům globalizace se vzájemná potřebnost lidí, ale i společností a národů zvyšuje. Tím tedy zákonitě vzrůstá i požadavek na vzájemný respekt a pomoc. V kompendiu soc nauky církve čteme, že *“solidarita zvláštním způsobem upozorňuje na bytostně společenskou povahu lidské osoby, rovnost všech lidí a co do důstojnosti i před právem, společné putování jednotlivců i národů směrem k stále vědomější vzájemné jednotě.”* (s. 131-132, 192). Solidarita by měla fungovat na všech úrovních, tj. mezilidské, v organizacích i nadnárodních společnostech. *“Princip solidarity vyžaduje, aby lidé naší doby v sobě více pěstovali vědomí, že jsou dlužníky společnosti, jejíž jsou součástí”*¹²⁶

Tradičním rozporem při aplikaci sociální nauky církve je napětí mezi solidaritou a subsidiaritou. Solidarita předpokládá rozdělení dober, subsidiarita iniciativu jedince. Znamením zdravé společnosti je hledání rovnováhy mezi oběma principy. To platí i v případě zaměstnávání osob s duševním onemocněním. Pomoc a možné úpravy pracovní pozice či ústupky jsou dozajista správným jednáním, nikdy by ale nemělo být zapomenuto na to, že pro potřebného je nutná určitá dávka vlastní odpovědnosti a svépomoci, která je, jak víme, také terapeutická.

4.1.4 Obecné blaho

Obecné blaho je společným dobrem při jeho využívání, ale i odpovědnost při jeho utváření.¹²⁷ Vychází z faktu, že lidstvo jako solidární společenství musí dbát na blaho

¹²⁵ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 2. vydání. Brno: CDK, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s 213.

¹²⁶ Srov. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s 134, 195.

¹²⁷ Srov. Tamtéž, s 116-117.

všech ostatních, především těch, kteří to nejvíce potřebují. Zvláštní zájem si žádají děti, tělesně a duševně nemocní, staří a umírající.

Společným dobrem se má rozumět „*souhrn podmínek společenského života, které jak skupinám, tak jednotlivým členům dovoluji úplnější a snazší dosažení vlastní dokonalosti*“. ¹²⁸ Obecné dobro se týká života všech. Od každého jednotlivce a mnohem více od těch, kteří vykonávají vedoucí funkci (autoritu), vyžaduje rozvážnost. Obsahuje tři podstatné prvky¹²⁹:

Na prvním místě předpokládá *respektování osoby* jako takové. Ve jménu obecného dobra je veřejná moc zavázána respektovat základní a nezadatelná práva lidské osoby. Společnost je povinna dovolit každému svému členu uskutečnit své vlastní povolání. Obecné dobro spočívá zvláště v podmínkách pro uplatňování přirozených svobod, které jsou nezbytné pro plný rozvoj lidského povolání: tedy v právu „*na jednání podle správných příkazů svého svědomí, na ochranu soukromého života a na spravedlivou svobodu i ve věcech náboženských*“. Na druhém místě obecné dobro vyžaduje *společenský blahobyt a rozvoj skupiny samé*. Rozvoj je souhrnem všech sociálních povinností. Jistě, vládní moc musí rozhodovat ve jménu obecného blaha mezi různými jednotlivými zájmy. Musí však každému zpřístupnit to, co tento jedinec potřebuje, aby mohl vést opravdu lidský život: potravu, oblečení, zdraví, práci, výchovu a kulturu, pravdivou informaci, právo založit si rodinu atd. Třetím prvkem je *mír*, který znamená stálost a bezpečnost řádu. Předpokládá tedy, že veřejná moc zaručuje čestnými prostředky bezpečnost všech. To je zároveň základem práva na oprávněnou osobní i kolektivní obranu.

Zásady křesťanské sociální etiky jsou v praxi důležitá etická kritéria, která slouží coby měřítko pro správnou interpretaci a hodnocení společenských jevů. Zájem o odpovědnost, především ve vyspělých zemích roste, pokud mají být sociální problémy efektivně řešeny, je nutný otevřený dialog mezi různými vědami a filozofiemi. Stejně tak navrhovaný etický kodex pro zaměstnávání lidí s duševním onemocněním, čerpá z hodnot křesťanské sociální tradice, přirozenoprávní teorie a lidských práv.

¹²⁸ Srov. *Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, , s 115.

¹²⁹ KKC 1906-1910

5 Etické kodexy

*“Kulturně-společenský a technický vývoj předběhl přirozený vývoj, emancipaci člověka, a i proto je morální úsilí nutné.”*¹³⁰

Etické kodexy jsou postaveny na etických normách, které mají trvalou platnost. Normy můžeme chápat jako měřítko, podle kterých bychom měli uskutečňovat a orientovat své chování.¹³¹ Existují etické, právní či sociální normy, kterými jsou v praxi zákazy, příkazy, nařízení, ale cílem není omezení, jak se může z výčtu zdát. Měli by nás přivádět k dobru, ke zdařilému životu a naplňování obecného blaha. Pro dnešní společnost je charakteristická komplikovanost vztahů. Aby se jedinec dobře orientoval, dostává se mu různých mantinelů, které mohou mít i podobu etického kodexu.

V praxi se dostáváme do situací, kdy je nutné provést volbu. Etické kodexy mohou pomoci s orientací či rozhodováním. Nelze se však na ně spoléhat zcela.

Proto zde uvádím i nevýhody, které mohou etické kodexy přinést:

1. Pokud kodex chápeme jako pravidlo pro správnou volbu, existuje zde nebezpečí existence pouze jednoho řešení, jedné univerzální cesty. Reálné situace bývají však málo jednoznačné.
2. Etické kodexy mohou mít tendenci popsat všechny možnosti, které daná situace může přinést, vzniká tak jakýsi manuál, ale praxe bývá komplikovanější.
3. Kontrolní role kodexů-doporučení je, aby bylo nasloucháno i menšinovým hlasům, ne za každou cenu hledat jednu správnou odpověď, ale uznat také rozmanitost. Veškerá profesionální praxe jednoho oboru nemůže být vměstnána do jediného kodexu.

Jedním z pozitivních přístupů pro použití etických kodexů je, pojmout je jako prostředek pro zaručení práv znevýhodněných jedinců ze strany mocných.¹³²

¹³⁰ Srov. PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě: filozofické otázky - psychologické odpovědi*. V Praze: Triton, 2006, s 67.

¹³¹ Srov. *Život z víry: překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé (vydala Německá biskupská konference 1995)*. Vyd. 2. V Českých Budějovicích: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005, s 67–76.

¹³² Srov. JANDEJSEK, Petr a Zdeňka KOMBERCOVÁ. *Lidská práva a sociální spravedlnost v sociální práci*. In FISCHER, Ondřej a Rene MILFAIT et al. *Etika pro sociální práci*. Jabok, 2008, s 95-113.

Tou nejlepší směrůvkou ke správnému jednání by však měla být, na první pohled tak zřejmá, lidskost. Právě humanita, tj. pravé lidství, může elementárně rozlišovat mezi dobrem a zlem. Dobrem není vždy to, co je nové, ale to, co člověku pomáhá být člověkem.¹³³ Takové lidskosti se lidstvo učilo, stejně tak nový jedinec se v průběhu svého vývoje učí. Právě etická výchova patří spolu s etickými vzory a aplikací etických kodexů k tradičním nástrojům etického řízení firem.

5.1 Klasifikace etických kodexů

Rozlišujeme psané a nepsané formy etických kodexů, kdy v praxi se většinou setkáváme s těmi psanými. Mezi výhody psané formy patří větší exaktnost, méně nedorozumění a nejistot, možnost se k nim vracet a konzultovat jejich obsah. Naopak nepsané etické kodexy jsou více neformální a obsahují méně etických principů.¹³⁴

Dalším dělením je rozlišení podle:

1. Subjektu, k němuž se vztahuje - podnikový etický kodex, profesní etické kodexy, odvětvové etické kodexy¹³⁵
2. Způsobů a priorit užití - zde kodexy dále dělíme na aspirační, výchovný a regulační. *Aspirační kodexy* stanovují zejména základní ideje, zásady a principy.

Výchovné kodexy obsahují mnoho normativních ustanovení doplněných o podrobný komentář, jelikož jsou vytvářeny jako metodická vodítka pro řešení etických problémů a dilemat uživatelů kodexu.

Regulační kodexy jsou v tomto členění nejrozsáhlejší – zahrnují totiž soubor důkladně zpracovaných pravidel i principů etického řízení.¹³⁶

3. historického vývoje kodexu (jinak podle složitosti a rozsahu) - dále dělíme deklaraci hodnot, firemní krédo a etický kodex.¹³⁷

¹³³Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018, s 46.

¹³⁴ Srov. REMIŠOVÁ, Anna. *Etika a ekonomika. 3. preprac. a dopl. vyd.* Bratislava: Kalligram, 2011, s 227-228.

¹³⁵ Tamtéž, s 208–213.

¹³⁶ Srov. PUTNOVÁ, Anna a Pavel SEKNIČKA. *Etické řízení ve firmě: nástroje a metody: etický a sociální audit.* Praha: Grada, 2007, s 78.

¹³⁷ Srov. BOHATÁ, Marie, Pavel SEKNIČKA a Marián ŠEMRÁK. *Úvod do hospodářské etiky.* Praha: Codex Bohemia, 1997, s 110–112.

5.2 Tvorba a aplikace etického kodexu

Obecně platí známé pravidlo, že každá organizace, stejně tak každá profese, by měla mít svůj vlastní kodex. Kodex by měl vždy splňovat určitá kritéria, a to bez ohledu na to, jaký je jeho konkrétní cíl. Mezi hlavní cíle patří prevence či odstranění různých forem neetického chování v dané společnosti, ale také posílení pozitivní image organizace. Klíčová kritéria pro tvorbu jsou *srozumitelnost, jednoznačnost, aktuálnost a vynutitelnost*. Dokument by se měl stát známým a dostupným, podporovaným a respektovaným ze strany zaměstnanců i vedení, vrcholný management by měl jít příkladem.¹³⁸ Mezi další náležitosti patří, že práva a povinnosti participujících skupin by rozhodně neměli připouštět odlišný výklad. Vlastní sloh by měl být stručný a výstižný, ale i odborný. Kodex by měl obsáhnout celé spektrum činnosti dané organizace. Mezi chyby při tvorbě pravidel patří přílišná stručnost na straně jedné (přestože vede k přehlednosti a snadnějšímu zavedení do praxe) a velká rozsáhlost na straně druhé, neboť ta vede k nepřehlednosti a často se opakuje něco, co je zaneseno např. v zákonech.¹³⁹ Pozorní by tvůrci kodexů měly být také s ohledem na jazyk, často se lze setkat s případy, kdy kodexy firmy jsou psány právním jazykem nebo jsou použity výrazy, kterým nemůže rozumět široká veřejnost. Domnívám se, že dokument by neměl být laděn negativně jako výčet možných prohřešků a postaven na sankcích. Důležité je uvědomit si, že etická kodex se v průběhu času bude měnit, je to tedy otevřený a živý dokument.

Vlastní forma a vzhled dokumentu bývá velmi rozmanitá. Aktuálně neexistuje žádný platný vzor. Není stanoveno, jakou formální podobu a textovou úpravu má etický kodex mít. Co do obsahu, běžně jsou využívány dva modely, a to *skandinávský* (do vytváření je zahrnut co největší počet zaměstnanců) a model *americký* (kodex tvoří víceméně pouze vedení společnosti)¹⁴⁰

Aplikací etického kodexu rozumím metody, tedy způsoby, jak zavést etická pravidla do organizace. Klasickými metodami jsou *dialog a konsensus*. Do dialogu patří procesy vyjednávání, kompromisy a dohody, a samotný dialog jako metoda etiky v podnikání probíhá za daných předpokladů, kladených na strany dialogu. Ten probíhá mezi

¹³⁸ Srov. REMIŠOVÁ, Anna. *Etika a ekonomika*. 3. preprac. a dopl. vyd. Bratislava: Kalligram, 2011, s. 227-228.

¹³⁹ Srov. PUTNOVÁ, Anna a Pavel SEKNIČKA. *Etické řízení ve firmě: nástroje a metody: etický a sociální audit*. Praha: Grada, 2007, s 79-80.

¹⁴⁰ Srov. BLÁHA, Jiří a Zdeněk DYTRT. *Manažerská etika*. Praha: Management Press, 2003, s.109.

managementem a zaměstnanci. Důležitým předpokladem je, aby každá strana dialogu byla racionální, schopná svobodné volby při sledování svých cílů a odpovědná za své jednání. Dále je třeba, aby se zúčastněné strany vzájemně respektovaly jako svobodně jednající a usilovaly o konsenzus, přičemž pro jeho dosažení byla přítomna ochota provádět kompromisy. V neposlední řadě je nutné, aby každá ze stran byla schopna dodržovat závazky z dialogu vyplývající. Tudíž o každém etickém principu by měl být veden dialog, a následný konsensus by pak měl respektovat a uznávat výsledky předešlého dialogu.¹⁴¹ Nástrojů, kterými lze etické kodexy implementovat je celá řada, patří sem link (často anonymní) kam se lze odvolávat, zveřejnění kodexu na intranetu, etický a sociální audit, úřad ombudsmana pro etiku a etický výbor.¹⁴² Můžeme se však setkat ještě s dalšími formami institucionalizace etiky do podniku jakými jsou například pracovník pro etiku nebo také ředitel pro etiku v podniku, dále komise pro etiku, etické kulaté stoly, semináře o etice, etické workshopy, etická diskusní fóra na sociálních sítích, etické „horké linky“, etické bilancování a osobní rozhovor. O tom, který nástroj či opatření je pro daný podnik vhodné, rozhoduje za případné spolupráce se zájmovými skupinami vedení podniku.¹⁴³

5.3 Podnikový etický kodex a zaměstnávání duševně nemocných

Etické kodexy vylučují bezohledné jednání s cílem osobního prospěchu, pracují s nejpodstatnějšími hodnotami člověka, jako jsou zdraví, autonomie a svoboda. Ti, kdo pracují nebo jednají s lidmi s duševním onemocněním mají velkou moc, mohou je ovlivňovat, proto je nanejvýš důležité, aby byly regulovány vzájemné vztahy. Dodržování etiky práce znamená osobní i profesní odpovědnost za rozhodnutí. Moc, stejně tak privilegia mohou být lehce zneužita, proto je zapotřebí pravidel, které jednání reguluje.¹⁴⁴

Podnikový kodex je interní dokument, který vždy odráží také firemní kulturu organizace. Etická odpovědnost není zaměřena pouze dovnitř, ale i na okolí firmy. Zajímavým trendem je, že se etický kodex často stává součástí pracovní smlouvy. Domnívám se, že etický kodex zaměstnavatele by měl zohledňovat fakt, že jsou mezi

¹⁴¹ Srov. PUTNOVÁ, Anna a Pavel SEKNIČKA. *Etické řízení ve firmě: nástroje a metody: etický a sociální audit*. Praha: Grada, 2007, s 86–87.

¹⁴² Srov. Tamtéž.

¹⁴³ Srov. REMIŠOVÁ, Anna. *Etika a ekonomika*. 3. preprac. a dopl. vyd. Bratislava: Kalligram, 2011, s 99-131.

¹⁴⁴ Srov. MAHROVÁ, Gabriela a Martina VENGLÁŘOVÁ. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. Praha: Grada, 2008, s 50. Sestra (Grada).

zaměstnanci znevýhodnění. Nemusí se však jednat pouze o osoby s duševním onemocněním. Potřebným je stejně tak jedinec s fyzickým či smyslovým handicapem nebo těhotná žena. Za důležitý krok také považují propojení aplikace etického kodexu s náborovým procesem organizace. Není tím myšleno pouze respektování etických principů při náboru a výběru nových zaměstnanců, ale i vytvoření takové metodiky náboru a výběru zaměstnanců, která zajistí přijímání kandidátů, jejichž hodnotová orientace se shoduje orientace s deklarovanými hodnotami firmy. Kandidát by měl být schopen se etickými pravidly řídit.

Jaký je tedy hlavní význam tvorby podnikový etických pravidel? Vyjadřuje poslání profese, je průvodcem tzv. dobré praxe, vytváří a udržuje profesní identitu, zdůrazňuje status profese, podklad pro posouzení stížností, podklad pro posouzení etičnosti aktuální situace, regulace v oblasti chování.¹⁴⁵ Nemělo by se zapomínat ani na to, že kodex nastavuje normy, které slouží k hodnocení osob.

Podnikový etický kodex obvykle upravuje 3 oblasti. Ta první se týká organizace samé, pravidla se vztahují k zaměstnancům, vlastníkům, klientům, partnerům apod. Druhou oblastí je chování zaměstnanců vůči podniku a třetí vytváří etická pravidla pro řízení lidských zdrojů.¹⁴⁶ Vzhledem k zaměření této práce přiblížím právě třetí oblast.

Řízení lidských zdrojů se vztahuje především k otázkám spravedlivého přístupu k zaměstnancům. Nejčastěji se vyskytují tyto problémy:

- upřednostňování zaměstnanců při přijímání, hodnocení, odměňování, vzdělávání, povyšování apod., založeného na osobních vztazích a dalších kritériích nesouvisejících s výkonem či schopnostmi osob,
- nedodržování důvěrnosti osobních informací,
- sexuálního obtěžování a diskriminace při odměňování a povyšování
- rozdíly v požadavcích na dodržování podnikových pravidel kladených na "řadové" a vedoucí zaměstnance,
- poskytování neúplných informací při přijímání nových pracovníků.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Srov. BANKS, Sarah. *Ethics and Values in Social Work*. Basingstoke:Palgrave Macmillan.2012, s 107-108. In Banks, Sarah. *Social Work Ethics. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* [online]. Elsevier, 2015.[cit. 2020-11-07]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/304183303_Social_Work_Ethics

¹⁴⁶ Srov. URBAN, Jan. Jak vytvořit etický kodex organizace. *Hospodářské noviny* [online]. 2011 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://ihned.cz/c1-53354960-jak-vytvorit-eticky-kodex-organizace>

¹⁴⁷ Srov. URBAN, Jan. Jak vytvořit etický kodex organizace. *Hospodářské noviny* [online]. 2011 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://ihned.cz/c1-53354960-jak-vytvorit-eticky-kodex-organizace>

K tomuto výčtu nutno poznamenat, že by bylo chybné zaměňovat etický kodex s jinými dokumenty, třeba pracovním řádem nebo pravidly profesního chování. Obecně lze tvrdit, že takový dokument by měl shrnout pravidla jednání, kterým organizace věří a ty, jež vyžadují od svých zaměstnanců. S tím souvisí i požadavek na symetrii, to znamená, že jednání, které je očekáváno od zaměstnanců, mohou i zaměstnanci očekávat od vedení.

6 Praktická část

6.1 Cíl výzkumu

Hlavním cílem mé práce je poskytnout čtenářům vhled do problematiky zaměstnávání osob s duševním onemocněním a následně vytvořit etická pravidla, která se mohou stát vodítkem pro ty, kteří zaměstnávají osoby s duševním onemocněním. Zaměstnavatelé mohou být podniky různých odvětví, stejně tak i státní či neziskové organizace. K dosažení cíle se opírám především o údaje, obsažené v teoretické části. Důležitými inspiracemi jsou hodnoty, obsažené ve ctnostech, díky kterým lze rozvíjet lidský potenciál a principy křesťanské sociální nauky. Tyto chápu jako vyplývající z přirozeného zákona, původní schopnosti člověka rozlišovat co je a není správné. V centru pozornosti u etiky ctností, podobně jako kategorického imperativu Immanuela Kanta i zlatého pravidla je dobro druhého, respekt k jedinečnosti každého člověka a rozum, který uschopňuje dobro používat. Jako další zdroj relevantních informací pro etická pravidla zaměstnávání osob s duševním onemocněním považuji kazuistiku.

6.1.1 Použitá metodika a technika sběru dat

V diplomové práci byly využity principy a strategie kvalitativního výzkumu. Tato metoda se stává přínosnou pro hlubší prozkoumání dané problematiky, dovoluje možné odkrytí nových, někdy nepředpokládaných témat, výhodou je bezprostřední osobní kontakt výzkumníka a informanta.¹⁷⁰ Stěžejní metodou praktické části jsou kazuistiky, tedy případové studie. Kvalitativní výzkumnou strategií byl získáván u jednotlivých popsáných příběhů jejich popis a sledován jejich vývoj. Sběr dat probíhal během mého zaměstnání v neziskové organizaci Green doors, z.ú., kde pracuji na pozici pracovního konzultanta, která zahrnuje poradenství, vzdělávací činnosti, nácvik dovedností, podporu soběstačnosti, to vše v oblasti zaměstnávání.

Použitými technikami byly osobní kontakt s klientem, rozhovor s klientem, rozhovor se zaměstnavateli.

¹⁷⁰ Srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s 50-53.

6.1.2 Charakteristika zkoumaného vzorku

V případě výzkumného souboru byla užitá metoda záměrného výběru. Tato metoda se používá v případě, že výzkumník potřebuje informačně bohaté případy.¹⁷¹ Základní soubor tvořili 3 klienti neziskové organizace Green doors, z.ú. (dále GD), kteří trpí různými typy duševních onemocnění. S těmito klienty jsem pracovala více než rok, a to v období let 2019-2020. Se všemi klienty spolupráce spočívala v pravidelných schůzkách, s dvěma z dotazovaných jsme se později scházeli na pracovišti. Schůzky probíhaly v kanceláři neziskové organizace GD byly zaměřeny na pracovní poradenství, konkrétně jsem je vedla k úspěšnému sestavení životopisu, hledání a následnému oslovení zaměstnavatele. Moje pomoc dále spočívala i v nácviku asertivních dovedností, práci se stresem a praktickým nácvikům pohovoru. Při výběru kazuistik, cíleně uvádím 3 různé vzorce, které se v praxi vyskytují velmi často.

6.1.3 Etika sběru dat

Výzkum je v souladu s etickými pravidly sociální práce s lidmi s duševním onemocněním, základním aspektem je zachování mlčenlivosti, což znamená, že v kazuistikách nejsou zveřejňována data, která by vedla k identifikaci klientů. Jména, použitá v jednotlivých kazuistikách, jsou smyšlená a neodpovídají realitě.

6.2 Kazuistiky

6.2.1 Kazuistika 1

Adam vyhledal naše služby na doporučení své ošetřující psychiatrické lékařky, ve svých 35 letech. Pochází z Prahy, se starším bratrem vyrůstali do klientových deseti let v dětském domově, později se jich ujal strýc. Adam se vyučil zedníkem, pracoval převážně v oboru. Ve 21 letech propadl závislosti na pervitinu, který byl po 7letém užívání spouštěčem psychózy. V době první ataky byl zaměstnán jako hřbitovní správce, prvním příznaky byly sluchové halucinace, kdy na Adam komunikoval s mrtvou holčičkou, která přicházela vždy, když byl v zaměstnání. Příznaky narůstaly, proto vyhledal odbornou pomoc. Byla mu diagnostikována paranoidní schizofrenie,

¹⁷¹ Srov. Tamtéž.

v psychiatrické nemocnici Bohnice strávil celkem se všemi hospitalizaci více než 2 roky.

Po pobytu v nemocnici se přestěhoval do chráněného bydlení, pokračoval v terapii. Do GD přišel ve stabilizovaném stavu, ale bez pracovních návyků, trpící sociální fobií, měl velmi pomalé tempo, špatné vyjadřovací schopnosti. Nejdříve prošel třemi stupni pracovní rehabilitace, kdy pracoval v kavárně. Nejdříve jako pomocná a úklidová síla, která představuje první stupeň, později se učil přípravám nápojů a třetí stupeň, který zvládl výborně, zahrnoval nejen obsluhu kasy, ale především zákazníků kavárny. Celá rehabilitace probíhala za pomoci pracovního asistenta. Rehabilitace trvala 1,5 roku, po této době byl klient připraven vrátit se na otevřený trh práce, začala tedy naše vzájemná spolupráce. Nejdříve jsme pracovali na sepsání strukturovaného životopisu, později mapovali obory, ve kterých by klient mohl a chtěl pracovat. Výsledkem bylo Adamovo rozhodnutí zůstat v kavárenském provozu. Po konzultaci s ošetřující psychiatrickou jsme hledali zaměstnání na zkrácený pracovní úvazek, dalším požadavkem bylo, aby klient nepracoval ve třísměnném provozu, především kvůli tomu, aby nepracoval v noci. Pro udržení stabilizovaného stavu nemoci je důležitý pravidelný režim a zdravý životní styl. Adam se mě v průběhu jedné z konzultací ptal, zda-li musí sdělovat svoji diagnózu zaměstnavateli. Informovala jsem ho, že nikoliv. Zaměstnavatel musí být informován o tom, zda-li je poběratelem invalidního důchodu, ale nemusí vědět, z jakého důvodu (pokud diagnóza neodporuje pracovní náplni). Adam se i svěřil, že se za svoji minulost i diagnózu stydí, dokud pracoval v rámci rehabilitace, věděl, že s ním pracují odborníci, zcela osvobození od jakýchkoliv stigmat a předsudků. Na tréninkovém místě se cítil velmi bezpečně, nyní měl pochybnosti. Toto téma zabralo několik sezení, připravovala jsem ho na to, že mohou přijít i další nepříjemné otázky, jako např. kde byl zaměstnán před tím, proč přes dva roky nic nedělal (doba hospitalizace) a koneckonců je i pravděpodobné, že se ho někdo zeptá i na to, proč pobírá dávku invalidního důchodu.

Adam se po půl roce společné práce a přípravy na otevřený trh, na 3 týdny odmlčel. Nebylo možné se s ním spojit, nakonec přišel do organizace sám, prý se mu neudělalo dobře, lékařka mu zvýšila dávku léků, doporučila intenzivnější skupinovou terapii a pokračování v naší spolupráci. Další měsíc trvalo, než si Adam vyjasnil a natrénoval vše tak, aby se cítil jistě. Kontaktoval 3 zaměstnavatele, hned po prvním pohovoru byl přijat jako pomocná síla do studentské kavárny na 4 dny v týdnu, vždy

na 4 až 6 hodin, podle potřeby. Adam o svojí diagnóze zaměstnavateli pověděl, rozhodl se tak sám, tato cesta mu připadala jednodušší. Další půl roku jsem za Adamem jednou týdně do kavárny docházela, společně jsme rozebírali problematické situace, především komunikaci s klienty a kolegy. Adam si stěžoval, že si připadá oproti okolí pomalý, a ne vždy jim dobře rozumí, jinak byl v zaměstnání spokojen. Pravdou je, že se často nořil do svého světa, což mohlo působit jako nespolečenské chování. Také jsme řešili jeho rodinnou situaci, především vztah s jeho strýcem, Adam trpěl tím, že ho strýc málo podporuje a nevěří mu jeho drogovou abstinenci. Svěřil se, že špatně vychází s financemi, nabídla jsem, finanční rozvahu a plán, souhlasil. Díky této analýze jsme zjistili, že Adam v kavárně pracuje za méně než minimální mzdu. V jeho pracovní smlouvě stálo, že bude odvádět práci za 30kč za hodinu, Adam, který byl nadšený z toho, že dostal práci si zřejmě smlouvu špatně přečetl nebo si snad nedokázal spočítat, kolik vlastně bude dostávat peněz. Sám mi nedokázal říci, zda-li to se zaměstnavatelem probírali, proč si toho nevšiml, přestože jsme se o tom bavili na jedné z našich konzultací. V každém případě, Adamův zaměstnavatel porušil právo. Adam souhlasil, že společně zavoláme jeho zaměstnavateli a dáme si schůzku ve třech. Ta probíhala rychle, vyplašený zaměstnavatel se vymlouval na to, že zřejmě sáhl po špatném vzoru, že to byla kdysi smlouva pro studenty a že to samozřejmě rychle napraví. To, zda-li zneužil Adamova stavu a vykořisťoval nemocného člověka, to už se nedozvíme. Adam pracuje v kavárně dál, za lepší plat.

6.2.2 Kazuistika 2

Vlasta (44 let) přišla do naší organizace, když končila svůj tříměsíční pobyt ve stacionáři. Vlasta měla magisterský titul z práv, před kolapsem pracovala v notářské kanceláři. Doma pečovala o dvanáctiletého syna, kterého měla ve střídavé péči. Před terapeutickým pobytem se léčila 1 rok v psychiatrické nemocnici. Její křehká psychika, těžký rozvod s manželem a tragická smrt matky zapříčinily diagnózu středně těžké deprese. Během pobytu v nemocnici se Vlasta pokusila o sebevraždu. Těžký stav nakonec zvládla, za podpory rodiny a dobré terapeutické péči.

GD vyhledala, protože se chtěla vrátit zpět do zaměstnání. Od nás chtěla jen pomoc s orientací na trhu práce a zkušenosti se zaměstnáváním lidí s duševním onemocněním. Byl jí přiznán invalidní důchod II. stupně, za který byla ráda, ale zároveň si uvědomovala, že je to institut, který ve společnosti vyvolává otázky. Do notářské praxe se vrátit nechtěla, představovala si práci na zkrácený úvazek, především bez stresu, na druhou

stranu by nerada zahodila všechny své dovednosti a znalosti. Představovala si práci na recepci nebo jako asistentka. Byla přesvědčená o tom, že na pracovišti nikdy o své diagnóze neřekne. Vlasta byla elegantní, vynikala velmi dobrými komunikačními dovednostmi, ale nemoc jí zapříčinila časté střídání nálad a nejistotu. Na jedné z našich konzultací se mě zeptala, co má říci u pohovoru, když se jí zeptají na to, co dělala dva poslední roky? Tuto otázku jsme rozebíraly dlouho, z titulu mé profese i osobního nastavení je nepřipustné, abych klienta naváděla ke lži, přestože by bylo jednodušší říci, že třeba cestovala. Také jí tížilo se, že jí budou ptát, proč se hlásí na místo recepční, když má právní vzdělání i praxi v oboru.

Základním nástrojem, se kterým jsem u klientky pracovala bylo zplnomocnění, tj. uvědomění si, že za svá rozhodnutí a slova si nese následky. Vyprávěla jsem jí příběhy ostatních klientů, pravdou je, že ne každý klient získal zaměstnání lehce a někteří za 2 roky mé práce s nimi, nebyli zaměstnání vůbec. Připomněla jsem také fakt, že říci pravdu je nejen statečné, ale také se s ní lépe žije, nejde přece jen o jednu otázku od zaměstnavatele. Pokud bude zaměstnána, pracovat v kolektivu, určitě přijdou chvíle, kdy bude zase s těmito otázkami konfrontována. Vlasta nakonec došla k rozhodnutí, že diagnózu a pobyt v psychiatrické nemocnici nepřizná. Byla připravená povědět, že po těžkém rozvodu a ztrátě matky toho na ní bylo moc, musela si odpočinout a věnovat se synovi, proto nebyla 2 roky zaměstnána. S tímto jsme se rozloučili. Asi po měsíci jsem dostala od Vlasty email, získala práci na půl úvazku jako recepční, v neziskové organizaci.

6.2.3 Kazuistika 3

Třiceti dvouletá Klára přišla do organizace GD po několika neúspěšných pokusech vytrvat v zaměstnání na otevřeném trhu práce. Od svých sedmnácti let měla diagnostikovanou schizofrenní poruchu. Léčila se v psychiatrické nemocnici, a to opakovaně, procházela stacionáři i terapiemi. Její kariéra, coby nemocného byla velmi pestrá, byl jí přiznán invalidní důchod II. stupně. Klára neměla příliš dobré rodinné vztahy, žila s přítelem, který byl sám psychicky nestabilní. Klára získala maturitu v oboru zahradnice, v oboru pracovala jen jednou a krátce. Zkoušela různé profese, především manuální a fyzické práce. Potíž však nebyla pouze s její nedostatečnou fyzickou výkonností, kterou silně ovlivňovala medikace, měla také, dle vyprávění, časté neshody se zaměstnavateli i kolegy.

Klára, podobně jako Adam z první kazuistiky, prošla v naší organizaci celým programem pracovní rehabilitace. Během tréninku měla tři relapsy, vždy s hospitalizací. Společně jsme se scházely více než rok. Zakázka byla jasná, najít vhodné zaměstnání na otevřeném trhu práce. Mluvit o své diagnóze a zkušenostech s nemocí dříve problém neměla, ale po minulých zkušenostech se jí tato otázka už moc otevírat nechce. Klára byla přesvědčená o tom, že hlavním důvodem vše neshod byl fakt, že všichni v zaměstnání vždy věděli, že je psychiatrickým pacientem. Klára byla hodně citlivá, její afektivita byla nepřiměřená. Nejčastěji jsme společně řešily otázky, které se týkaly porozumění okolnímu světu a chování a jednání lidí. Snažila jsem se Kláru zapojovat do skupinových aktivit, které naše organizace také nabízí, pracovat na asertivitě a podporovala její sebevědomí. Také jsme zároveň hledaly vhodnou práci.

Díky programu přechodné zaměstnání, jsem Kláře nabídla místo ve firmě, která zpracovává zeleninu. Zaměstnavatel byl s podmínkami seznámen, prvních 80 hodin práce platíme my, nezisková organizace, dále, pokud je s klientem spokojen, uzavírá smlouvu a platební povinnost přechází na něj. Klára chodila do zaměstnání 3 dny v týdnu na 4 hodiny. Pracovala společně s dalšími dvěma ženami a mužem, kteří nebyli našimi klienty. Kláře jsem se věnovala hodně, navštěvovala jsem jí v zaměstnání, každé dva týdny jsme pořádaly sezení i se zaměstnavatelem, abychom se vyhnuli možným nedorozuměním a případné konflikty řešili v zárodku. Po začátku si Klára stěžovala na únavu, která po čase sice ustoupila, protože Klára si na práci zvykla, ale během prvních 2 měsíců byla dva týdny nemocná. Zaměstnavateli se to sice nelíbilo, ale měl po mém vysvětlení situaci přijal a snažil se Kláru pochopit. To se však nepodařilo vysvětlit ostatním kolegům, kteří měli pocit, že Klára má privilegia. Další měsíc klientka pracovala dobře bez absencí, to, že má a bude mít pomalejší tempo, jsme si také se zaměstnavatelem vysvětlili na jedné z našich schůzek. Náplň práce si osvojila výborně, byla velmi manuálně zručná. S jednou z kolegyně se dokonce blíže spřátelila, ta však kvůli úrazu, zaměstnání opustila. Následovalo podepsání smlouvy mezi klientkou a zaměstnavatelem, vše proběhlo v pořádku, Klára byla velmi spokojená. Dokonce jí díky zlepšení její ošetřující lékařka snížila dávku léků, takže klientce ubylo na únavě.

Asi ve čtvrtém pracovním měsíci si mě Klářin zaměstnavatel telefonicky stěžoval na to, že je Klára drzá, má potíže s hranicemi. Přesně to však definovalo její diagnózu. Navrhovala jsem další sezení ve třech. Zaměstnavatel měl ale silné tendence jednat o Kláře za jejími zády. Začal mi vysvětlovat, že takhle by to za “normální” situace na pracovišti vůbec nefungovalo. Opět jsem za Kláru bojovala a připomněla zaměstnavateli,

do jakého programu vstoupil (se všemi možnými událostmi byl pochopitelně předem seznámen, pro naše zaměstnavatele pořádá organizace GD pravidelné vzdělávací a seznamovací akce). Také jsem si trvala na tom, že Klára bude o obsahu našich rozhovorů vědět. Zaměstnavatel souhlasil, ale kladl si podmínku, že on bude případné potíže říkat mě a já je budu tlumočit Kláře, jednat s ní neumí, nechce a nemá na to čas. Chvíli jsme to tak praktikovali, ale samozřejmě se to neosvědčilo. Není možné na pracovišti nekomunikovat. Klára navíc později přišla s tím, že čelí posměškům od kolegů. Po 6 měsících v zaměstnání Klára opět skončila v hospitalizaci. Dnes je ve stacionáři a pokud se bude chtít vrátit do běžného života, najde síly a naději, že pro ni existuje vhodné zaměstnání, čeká ji celá práce, kterou na sobě udělala, od znova.

6.3 Interpretace výsledků kazuistik

V kazuistikách jsou popsány tři různé příběhy. Všichni klienti trpí chronickým duševním onemocněním, užívají psychofarmaka, která způsobují únavu, pomalejší tempo a některé i zhoršení funkce paměti či vybavování. Společné mají také to, že chtějí pracovat. Od státu dostávají finanční podporu v podobě dávky invalidního důchodu, přesto by rádi participovali na otevřeném trhu práce. Chtějí se zapojit do běžné společnosti, získat tak uznání okolí i od sebe samých.

Adama tížil především stud, dosud se nevyrovnal se svojí drogovou minulostí, která zanechala ničivé následky na jeho zdraví. Mírný mentální deficit, způsobený dlouholetým užíváním pervitinu, v kombinaci se silnou medikací, zapříčinil to, že se klient nechal velmi snadno obelhat a několik týdnů pracoval téměř zadarmo. Na druhou stranu si dokázal najít a udržet své zaměstnání, ve kterém byl velmi spokojen. Dokázal tedy, že trh práce může být otevřen pro všechny a pokud se bude i nadále starat o své psychické a fyzické zdraví, zlepší si životní úroveň a snad bude posíláno i jeho sebevědomí.

Vlasta, která řešila především dilema, zda-li o sobě říkat či neříkat pravdu, byla ovlivněna strachem z předsudků a stigmat, které od společnosti očekávala. Nakonec našla zaměstnání v neziskové organizaci. Domnívám se, že cíleně, protože ve firmě, kde je podstatou pomáhat druhým, je přece větší pravděpodobnost bezpečného a chápajícího prostředí. I tento příběh je důkazem toho, že je i přes zdravotní obtíže možné, získat zaměstnání. Méně šťastné ale je, že pravděpodobně žádný zaměstnavatel nevytvořil takovou atmosféru, která by Vlastě pomohlo se otevřít a říci o svém zdravotním stavu pravdu.

Kláru opět zradila její těžkopádná komunikace, neměla dostatečné štěstí na osvíceného zaměstnavatele. Se způsoby jednání, které používal právě Klářin zaměstnavatel, jsem se v praxi setkávala nezdávka. Počáteční nadšení z pomoci vystřídalo procitnutí v těžké realitě. Klářino už tak nízké sebevědomí utrpělo další ránu, návrat do běžné společnosti bude velmi náročný. Dozajista by se mezi našimi klienty našli ti, kteří by právě na této pracovní pozici obstáli a s tímto zaměstnavatelem dobře vycházeli, pro Kláru to ale vhodné zaměstnání nebylo. Určitou část odpovědnosti za to, jak přechodné zaměstnávání dopadne, nese i pracovní terapeut, který o klienta pečuje. Snad i nedostatek mé vlastní předvídativosti či špatně zmapovaná situace, Kláře nedovolily, aby získala pozitivní zkušenost na otevřeném trhu práce.

6.4 Návrh etického kodexu pro zaměstnávání lidí s duševním onemocněním

Každá organizace či firma, která se rozhodne zaměstnávat osoby s duševním onemocněním, ať už prostřednictvím programu IPS, přechodného zaměstnávání nebo jen jednoduše poskytne příležitost, by měla mít vyjasněny a sepsány své základní hodnoty, které je třeba vždy respektovat. Ideálně by měl být kodex pojímán jako nástroj profesní samoregulace. Totiž aby měl sílu jako právo se svojí povahou vynutitelnosti.

K dosažení snazšího průběhu zaměstnávání mohou pomoci etická pravidla, která zohledňují specifické potřeby osob trpících duševním onemocněním. V zásadě se etická pravidla opírají o teoretické znalosti duševní nemoci, přirozené právo, základní lidská práva, ale také pracovní řád, berou na vědomí i povinnosti z něho vyplývající. Tento navrhovaný etický kodex se hlásí k hodnotám, které jsou zahrnuty v kardinálních a teologických ctnostech a usiluje o naplnění základních principů tak, jak je orientována tradice katolické církve.

ZÁKLADNÍ ZÁSADY

Etický kodex vychází z předpokladu,

- že lidský život je posvátný, obdařený jedinečností,
- že lidé s duševním onemocněním chtějí pracovat, ale jsou to jedinci křehcí a potřebují pomoc a podporu,
- že zdánlivá drzost a neomalenost může být symptom nemoci,
- že lenost a pomalé pracovní tempo je únavou způsobenou medikací,
- že časté upadání do nemoci je obvykle známkou pracovní přetíženosti,

- že představuje morální závazek vůči potřebným.

ZÁSADY REFLEKTUJÍCÍ SPECIFICKÉ POTŘEBY

Osoba s chronickým duševním onemocněním potřebuje především:

Vstřícnost a porozumění

Tyto hodnoty jsou důležité především ve vztazích. Ve spolupráci s lidmi trpícími duševním onemocněním se vztahují na odchylky v chování a komunikaci, které nejsou výmluvou či výmyslem, ale symptomem choroby. Porozumění není souhlas, znamená chápat co a proč dotyčný dělá. K tomu pomáhá vstřícnost, tedy ochota a snaha vyhovět přáním. Udělat vstřícné gesto nestojí nic, nadto přináší radost.

Přiměřený prostor pro uspokojování základních potřeb

Tedy dbát na čas odpočinku, pokud možno přístup k občerstvení, užívaná psychofarmaka mohou způsobovat větší žíznivost nebo zvýšený pocit hladu. Důležité je vyhnout se přesčasům a zcela nemyslitelné jsou noční směny. Pravidelný režim je důležitým předpokladem pro úspěšnou léčbu a stabilní stav. Je dobré vytvářet uspokojivé podmínky k tomu, aby mohla být zadaná práce dobře vykonána.

Naslouchání

V ideálním případě uplatňovat politiku “otevřených dveří” - zaměstnanci mohou diskutovat se svými nadřízenými a spoléhat se na jejich podporu a na to, že rozhovor bude zachován v mlčenlivosti, v rámci otevřených dveří mohou zaměstnanci požádat o rozhovor i jiného vedoucího zaměstnance podniku.

Předvídání

Vedoucí pracovníci, ale i kolegové by se měli snažit rozpoznat zhoršující se stav. Všímaví by měli být i kvůli včasnému zamezení možných konfliktů, v takovém případě je nutné být osobám s duševním onemocněním oporou, snažit se situace příkladně vyřešit, kdy na prvním místě je slušnost.

Naplnění potenciálu

Každý jedinec je vhodný na určitou práci. Zaměstnavatel by měl pomoci s tím odhalit silné stránky svých podřízených a na základě zjištěného pomoci při osobním rozvoji.

Respekt

Jednání se všemi lidmi na základě toho, kým jsou, respektovat jedinečnost a uznávat druhého jako sobě rovného. Předpokládá nikomu neškodit, a to ani fyzicky ano psychicky. Respekt jde ruku v ruce se slušností a úctou k druhému, zdvořilí bychom měli být za každí situace.

Vnímavost a citlivost

Tyto zásady umožňují dovednost odhalit potřeby druhých. V praxi se projevují jako očekávání, pohotové a vstřícné jednání na základě návrhů či žádosti, aktivní zjišťování potřeb a snaha o jejich naplnění. Je nepřijatelné takové jednání, které podkopává důstojnost ostatních kolegů. Motivace zaměstnanců je určena především tím, jak zaměstnavatel naplňuje jejich požadavky a potřeby. Takovými mohou být práce z domu nebo konkrétní programy pro potřebné.

Nezneužití postavení

Je nepřijatelné, aby bylo zneužito postavení silnějšího jedince, takovým je nadřízený vůči podřízenému, zdravý vůči nemocnému nebo movitý vůči chudému.

Bezpečnost a zdraví

Každý by měl pečovat o své fyzické a duševní zdraví. Ne každý je však schopen vnímat zdravou míru, proto jsou tu kolegové a vedoucí pracovníci, kteří v duchu solidarity mohou včas upozornit či zasáhnout a předejít tak například opakovanému úpadku do akutní fáze nemoci.

Jasně formulovaná pravidla

Je nutné, aby požadovaným pravidlům rozuměli všichni zaměstnanci stejně. Zároveň by měla existovat jistota, že pravidla budou platit pro každého.

Zájem a přijetí

Tyto hodnoty posilují chorobou poškozené sebevědomí. Upevňují potřebnému jeho pozici v zaměstnání a tím i v osobním životě.

Pozitivní přístup

Vidět svět ve světlých barvách a předávat toto umění dál je často nejlepší terapií. Je to forma povzbuzení, která motivuje k lepším pracovním výkonům.

OSVĚTA

Vzdělání a informovanost všech zaměstnanců a vedení

Všechny osoby pracující v jedné organizaci by měly být znalí etického kodexu. Informovanost zaměstnanců o zdravotním stavu druhých je právně nemožná. Pokud podnik zaměstnává osoby s duševním onemocněním pomocí konkrétního programu a otevřeně se k němu hlásí, pak je vhodné dělat pravidelnou osvětu o duševních chorobách mezi všemi. Vhodné je použití nejrůznějších metod, jako filmy, narace nebo zapojení se do konkrétní akce s neziskovou organizací. V ostatních případech je žádoucí nezapomínat na výchovu k lásce a soucitu.

Pozitivní vzory

Každá organizace může pracovat s pozitivním vzorem, tím může být známá osobnost, ať už současná či historická. Takový vzor by měl být nositel stěžejních hodnot daného podniku. Pozitivní vzor také znamená jít příkladem pro dobrou praxi ostatním organizacím, rozšířit tak společenské povědomí o tom, že zaměstnávat osoby trpící duševním onemocněním je běžné. Tímto bojovat proti stigmatizaci a diskriminaci.

Výchova k lásce a soucitu

Dobrá zaměstnanecká organizace je taková, kde láska znamená závazek jednat vždy v tom nejlepším zájmu druhého a soucit je sounáležitost. V důsledku pod sebe láska schová takové ctnosti jako vřelost a starostlivost. Vnucený soucit určitě nepomáhá, naopak by měl být přirozeným. Kreativní a vážený zaměstnavatel dokáže tento princip správně uchopit a zaimplementovat jej do etického řízení zcela přirozeně.

ÚLOHA ZAMĚSTNAVATELE

Mlčenlivost

Poskytovatel zaměstnání není v rámci pracovněprávních vztahů oprávněn poskytovat data, informace, včetně informací o zdravotním stavu. S tím souvisí i ochrana soukromí.

Nestrannost

Zaměstnavatel by měl jednat a rozhodovat nestranně, tedy nečinit rozdílů z hlediska národnosti, rasy, náboženství, sociální a politické příslušnosti. Takové chování posiluje u člověka s duševním onemocněním důvěru v zaměstnavatele i okolní svět. Nestrannost též předpokládá objektivitu a neexistenci konfliktu zájmů.

Zpětná vazba

Pravdivá a pravidelná zpětná vazba, která se bude týkat pracovního výkonu, je jedna z metod, která napomůže k dlouhodobému setrvání na dané pracovní pozici. Měla by probíhat ideálně formou pohovoru, aby byl prostor k dostatečnému vysvětlení a diskuzi.

Neomlouvat špatné výkony

Umět rozpoznat mezi tím, kde končí nemoc a začíná neschopnost. Porozumění potřebnému a soucit by neměl přehlédnout nedostačivost pro daný úkol. Sám člověk trpící duševním onemocněním dokáže rozpoznat, zda svěřenou práci zvládá, či nikoliv. Pro udržení zdraví a dobrého sebevědomí je důležitější než omlouvat špatné výkony hledat jiná řešení, nové úkoly či pozici, pokud je to jen trochu možné.

Poskytovat výhradně pravdivé informace

Tato zásada je zakotvena v právu, týká se především pracovní pozice a smlouvy. Zaměstnavatel je tedy právně i mravně zavázán informovat svého zaměstnance o charakteru pracovní pozice, o rozvržení pracovní doby, zda požaduje hmotnou odpovědnost, o výši odměny. Dále by měly být definovány údaje o výpovědních lhůtách, dovolených a nemocenských.

Nulová tolerance pro diskriminaci

Zásadní odmítnutí jakéhokoliv útlaku je nejen v souladu se zákonem, ale i nanejvýš lidským projevem. V organizacích by se měla pěstovat a připomínat, dobrým nástrojem je připomenout si například Den za nulovou diskriminaci, který vyhlásilo OSN na 1.března.

Plnit, co je slíbeno

Slib lze jen těžko vynutit mocí. Je to individuální morální závazek, učiněný svobodně a je nanejvýš etické a čestné slibu dostát. Při jednání s člověkem s duševním onemocněním splněný slib navíc dostává ještě jiný rozměr. Může prolomit představu o prolhané a falešné společnosti, kterou mnozí nemocní znají díky vlastním zkušenostem.

Obhajoba

Zásada obhajoby klade na zaměstnavatele požadavek vnitřní síly hájit své vlastní zájmy. Dokázat se postavit proti nespravedlnosti, důvěřovat svým zaměstnancům a dávat tuto důvěru a sílu najevo. Zaměstnavatel by měl být pevný ve svých rozhodnutích a dbát na to, aby nikdo neutrpěl neoprávněnou újmu.

Nezávislost

Tento princip znamená svobodu a volnost v jednání. Dobrá organizace by měla být nezávislá a odolávat politickým tlakům či aktuálnímu trendu, obzvláště když odporují dobré praxi a zásadám etiky.

Aktivita ve zlepšování vztahů na pracovišti

Snažit se, aby byly vztahy pevné a dlouhodobé. Na pracovišti lidé tráví podstatnou část svého produktivního života. Je proto v zájmu všech, aby bylo v zaměstnání příjemné klima. Dobré vztahy zvyšují výkonnost a směřují ke stabilitě pracovního týmu.

Odpovědnost

Přijímání odpovědnosti a vyšší odpovědnost vedoucích pracovníků a managerů za své podřízené a týmy, kteří nesou odpovědnost za prostředí svěřené skupiny, znají své zaměstnance, hájí čestnost a jdou příkladem.

Doprovázení

Podle typu zaměstnávání duševně nemocného by měl zaměstnavatel přistoupit na doprovázení. Takovým doprovodem může být sociální terapeut či rodinný příslušník. Jedná se o krátkodobou záležitost, která pomáhá překonat počáteční obavy a strachy.

ETICKÁ KOMISE

Každý větší podnik by měl mít zřízenou etickou komisi, ta je správním orgánem. Tato komise by měla být maximálně nezávislá. Úkolem komise je zabezpečit vysokou úroveň etického řízení organizace. Zahrnuje přípravu principů, metod a nástrojů etiky a způsobů jejich implementace do praxe. Hlavní činností je monitoring jejich fungování. Výsledky kontroly by měly být konzultovány a na jejich základě navrženy úpravy.

ŽÍT PODLE KODEXU

- Zaměstnanecký poměr ukládá povinnost respektování zásad firemního kodexu a předpokládá použití zdravého rozumu tam, kam etický kodex nedosáhne.
- Organizace je oprávněna sledovat dodržování etického kodexu a hodnotit morální chování na pracovišti. Nedodržení pravidel povede k disciplinárnímu řízení tak, jak je definuje vnitřní pracovněprávní předpis. Může vést až k ukončení pracovního poměru.
- Každý zaměstnanec nese odpovědnost za upozornění při porušení principů kodexu.
- Pravidla by se měla pravidelně a systematicky přehodnocovat tak, aby byla platná a mohla pokrýt všechna možná dilemata a předcházet problémům.

- Etický kodex může být doplněn a podrobněji rozpracován tak, jak vyžadují konkrétní profese či cílové skupiny.
- Dodržování kodexu znamená moci být na sebe hrdý.

7 Závěr

Diplomová práce si kladla za cíl zmapovat problémy, se kterými se potýkají lidé s duševním onemocněním na trhu práce a zjistit jaké jsou potřeby těchto osob, a to vše reflektovat ve světle etiky. Ukázalo se, že mezi problémy patří těžkopádná komunikace, ostych až stud za svoji diagnózu, malá motivace, často plynoucí z předešlé špatné pracovní zkušenosti, únava způsobená užíváním léků.

Opakujícími se etickými dilematy jsou, zda-li říci zaměstnavateli důvody přiznání invalidního důchodu či nikoliv a jak vysvětlit „prázdná místa“ v profesním životopise, která ve skutečnosti představují hospitalizaci v psychiatrické nemocnici. Žádoucí je zmínit i existenční problémy, což je důsledek minimálních možností uplatnění se na trhu práce. Časté jsou také potíže s dokončením zamýšlených a stanovených pracovních cílů a úkolů, a to nejvíce ve stresových situacích. Jiné problémy zase plynou ze stigmatizace, která odráží celospolečenské klima. Myné veřejné mínění plyne z neporozumění duševním onemocněním a domnívám se, že je výrazně ovlivněno médii. Duševně nemocní jsou ale v běžném životě produktivní, platí daně, vykonávají standardní zaměstnání a vychovávají děti. Na duševní onemocnění si nemůžeme sáhnout, ale není přece rozdíl mezi nemocným žaludkem nebo nemocným chováním. Lidé trpící psychickou nemocí mají zdravé ruce i nohy, jen občas nemohou vstát a jít. Problémy pracovního uplatnění lidí s duševním onemocněním jsou úplně jiné než u lidí s viditelným fyzickým či smyslovým postižením. Psychické choroby jsou charakteristické tím, že jedinec má problémy v projevech chování, komunikaci, sociálních vztazích, ale nikoliv s intelektem.

Pochopení rozdílu mezi lidmi a přijímání různosti jako něčeho, co patří k životu a činí ho barevnějším a plnějším, umožní lehčí život mnoha potřebným a jejich blízkým. Protože i na ně se vztahují křivdy plynoucí z diskriminace a stigmatizace, i příbuzní a pečující osoby často poznají bezpráví a vyrovnávají se s nemocí podobně jako sami nemocní. Stávají se tak sekundárními oběťmi, a právě osoby blízké jsou častými klienty neziskových organizací, kde hledají pomoc i odpovědi na dilematické otázky.

Myslím si, že většinový názor společnosti se dá prolomit, ale bude to vyžadovat spoustu času, musí dojít ke změně paradigmatu, tedy novému vidění světa. Důkazem toho je vývoj po roce 1989, kdy se postavení duševně nemocných ve společnosti výrazně změnilo. Hustá sociální síť společně s neziskovým sektorem zabezpečují potřebné a snaží se o boj proti stigmatizaci.

Při zaměstnávání potřebuje duševně nemocný především pocit bezpečí, pochopení, trpělivost a respekt. Dále je důležité získání či rozvinutí sebedůvěry a motivace, schopnost překonat úzkost, efektivně reagovat na zhoršení stavu a také mu předcházet. To se týká procesu získávání, ale také uchovávání pracovního místa. Uspokojení těchto potřeb povede k vyšším, dalo by se říci cílovým stavům, a to ke zlepšení kvality života, posílení psychické integrity, obnovení a zachování co největší psychické pohody. Důležité je vědět, že osoby trpící duševním onemocněním často mají potřebné schopnosti k získání a udržení zaměstnání, ale pro zhoršený stav je nejsou schopni používat. Při zaměstnávání osob s duševním onemocněním by mělo být především pamatováno na shodu mezi potřebami a možnostmi zaměstnance a pracovními podmínkami. Lidé s duševním onemocněním se mohou stejně jako ostatní uplatnit v jakékoliv profesi, na kterou mají nadání, nebo se uplatňují v profesi, kterou vystudovali. Pokud se podaří najít jedinci uspokojivé uplatnění na otevřeném trhu práce, otevírá se tím cesta k plnohodnotnému životu. Lidská práce také znamená možnosti jak získat sociální kontakty a tím zvyšovat nezávislost. Výhody při tom zaznamená celá společnost, neboť integrace duševně nemocných do zaměstnání snižuje počty finančně závislých, což také odpovídá principu subsidiarity.

Nástrojem, který prakticky může pomoci se zaměstnáváním osob s duševním onemocněním, je etický kodex. To, že má podnik či organizace kodex odkazuje na společenskou odpovědnost, kterou máme jeden za druhého.

Etické zásady představují základ pro každodenní rozhodování v běžných i výjimečných situacích a také jsou vizitkou zaměstnavatele navenek. Myslím si, že společně s etickým kodexem pro zaměstnávání duševně nemocných by se mělo dbát na vzdělávání a výchovu nejen v etice a v oblasti duševních onemocnění, ale především v učení se respektu, lásce a soucitu. Má práce je postavená na víře, že z duševní choroby se lze zotavit a že díky efektivní osvětě může počet zaměstnaných osob trpících duševním onemocněním růst.

Seznam použitých zkratk

GD	Green doors, z.ú.
IPS	Individual Placement and Support
KSE	Křesťanská sociální etika
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
ČCE	Českobratrská církev evangelická

Seznam literatury

- ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. 2. vydání. Přeložil Karel ŠPRUNK. Brno: CDK, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-030-6.
- ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001. ISBN 9788020009173.
- ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3.
- ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Bratislava: Pravda, 1979. Filozofické odkazy.
- BLÁHA, Jiří a Zdeněk DYTRT. *Manažerská etika*. Praha: Management Press, 2003. ISBN 80-7261-084-8
- BOHATÁ, Marie, Pavel SEKNIČKA a Marián ŠEMRÁK. *Úvod do hospodářské etiky*. Praha: Codex Bohemia, 1997. ISBN 80-85963-40-x.
- ČEVELA, Rostislav. *Sociální a posudkové lékařství*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2938-4
- DACÍK, Reginald. M. *Katolická mravouka podle zásad. Sv. Tomáše Akvinského*. Olomouc: Dominikánská edice Krystal, 1946. ISBN neuvedeno
- FRANCOVÁ, Hana a Aleš NOVOTNÝ. *Sociální politika v základech*. Praha: Triton, 2008. ISBN 9788073871253.
- HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevzýván: evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství*. Praha: Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-692-3.
- HARTL Pavel a Helena Hartlová. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-569-1.
- HARTMANN, Nicolai. *Struktura etického fenoménu*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0970-1.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HELD, Virginia. *Etika péče: osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, 2015. Základní filosofické texty. ISBN 9788070074473.
- FISCHER, Ondřej a René MILFAIT. *Etika pro sociální práci*. Praha: Jabok, 2008. ISBN 978-80-904137-8-8.
- IVANOVÁ, Kateřina. *Etika pro pracovníky ve zdravotnictví*. Ostrava: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2005. ISBN 80-7368-069-6.

- JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Stanislav Juhaňák-Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-414-9.
- KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976. ISBN 25-017-76.
- KEMP, Donna R. *Mental Health in the Workplace: An Employer's and Manager's Guide*. Westport: Praeger, 1994. ISBN 978-0899307039.
- Kompendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7195-014-1.
- KOŘENEK, Josef. *Lékařská etika*. Olomouc: Univerzita Palackého, Lékařská fakulta, 2001. ISBN 80-244-0324-2.
- KREEFT, Peter. *Návrat ke ctnostem: co říká tradiční mravní moudrost o moderních mravních zmatcích*. Praha: Krystal OP, 2013. ISBN 978-80-871-83-56-4.
- KÜNG, Hans. *V co věřím*. Praha: Vyšehrad, 2012. Teologie (Vyšehrad). ISBN 978-80-7429-250-7.
- KUTNOHORSKÁ, Jana, Martina CICHÁ a Radoslav GOLDMANN. *Etika pro zdravotně sociální pracovníky*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3843-7.
- MAHROVÁ, Gabriela a Martina VENGLÁŘOVÁ. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. Praha: Grada, 2008. Sestra (Grada). ISBN 978-80-247-2138-5.
- MANDINCOVÁ, Petra. *Psychosociální aspekty péče o nemocného: onemocnění štítné žlázy*. Praha: Grada, 2011. Sestra (Grada). ISBN 9788024738116.
- MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Vyd. 3., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-08-3.
- MARKOVÁ, Eva, Martina VENGLÁŘOVÁ a Mira BABIAKOVÁ. *Psychiatrická ošetrovatelská péče*. Praha: Grada, c2006. Sestra (Grada), s 26. ISBN 80-247-1151-6.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 9788073678180.
- NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001. ISBN 80-210-2673-01.

- OCISKOVÁ, Marie a Ján PRAŠKO. *Stigmatizace a sebestigmatizace u psychických poruch*. Praha: Grada Publishing, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5199-3.
- OPATRŇY, Aleš, Ludmila BARTŮŠKOVÁ a Ludvík DŘÍMAL. *Pastorační péče o psychicky nemocné*. V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2016. Malá teologie (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 978-80-7195-995-3.
- PATON, H. J. *The Categorical Imperative: A Study in Kant's Moral Philosophy*. University of Pennsylvania Press, 1971. ISBN 10: 0812210239.
- PETR, Tomáš a Eva MARKOVÁ. *Ošetřovatelství v psychiatrii*. Praha: Grada, 2014, s 24. Sestra (Grada). ISBN 978-80-247-4236-6.
- PONĚŠICKÝ, Jan. *Člověk a jeho postavení ve světě: filozofické otázky - psychologické odpovědi*. V Praze: Triton, 2006. ISBN 80-7254-861-1.
- PRAŠKO, Ján. *Léčíme se s psychózou: co byste měli vědět o schizofrenii a jiných psychózách: příručka pro nemocné a jejich rodiny*. Praha: Medical Tribune Group, c2005. ISBN 80-239-5482-2.
- PŘIBÁŇ, Jiří. *Hranice práva a tolerance: úvahy o liberálnosti a právním státě v postmoderní situaci*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. Post (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-28-1.
- PUTNOVÁ, Anna a Pavel SEKNIČKA. *Etické řízení ve firmě: nástroje a metody: etický a sociální audit*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1621-3.
- REMIŠOVÁ, Anna. *Etika a ekonomika*. 3. preprac. a dopl. vyd. Bratislava: Kalligram, 2011. ISBN 9788081014024.
- SEDLÁK, Jiří, MALINA, Jaroslav, ed. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných" oborů*. V Brně: Nadace Universitas Masarykiana, 2005. Scientia (Nadace Universitatis Masarykiana). ISBN 80-7204-336-6.
- SCHIRRMACHER, Thomas. *Morální odpovědnost: tři rozměry etického rozhodování - zákon, moudrost, svědomí*. Přeložil René DRÁPALA. Praha: Návrat domů, [2016]. ISBN 978-80-7255-353-2.
- SMITH, Paul. *Kantian Moral Philosophy*. In: *týž, Moral and Political Philosophy: key issues, concepts and theories*. New York: Palgrave Macmillan, 2008. ISBN 978-0-230-55276-0
- Slovník cizích slov*. 2., dopl. vyd. Praha: Encyklopedický dům, 1996. ISBN 978-80-901647-8-9.

- SLOWÍK, Josef. *Speciální pedagogika. 2.*, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-0095-8.
- SMÉKAL, Vladimír. *Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister & Principal, 2002. Studium (Barrister & Principal). ISBN 80-85947-80-3.
- SOKOL, Jan a Zdeněk PINC. *Antropologie a etika*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-372-5.
- SOKOL, Jan. *Etika, život, instituce: pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2014. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-223-1.
- SOUSEDÍK, Stanislav. *Svoboda a lidská práva: jejich přirozenoprávní základ: esej*. Praha: Vyšehrad, 2010. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-036-7.
- ŠMAJSOVÁ BUCHTOVÁ, Božena, Josef ŠMAJS a Zdeněk BOLELOUCKÝ. *Nezaměstnanost. 2.*, přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4282-3.
- ŠTICA, Petr. *Přirozený zákon v katolickém sociálním učení*. In: *Communio: Mezinárodní katolická revue* 14 (2010), č. 2,
- ŠPINKA, Štěpán, Lenka KAR FÍKOVÁ, Ondřej KRÁSA, et al. *Přístupy k etice*. Praha: Filosofia, 2016. ISBN 978-80-7007-442-8.
- URBAN, Jan. *Jak vytvořit etický kodex organizace*. *Hospodářské noviny* [online]. 2011 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://ihned.cz/c1-53354960-jak-vytvorit-eticky-kodex-organizace>
- WEBER, Helmut. *Všeobecná morální teologie*. Praha: Zvon, 1998. Theologica (Zvon). ISBN 80-7021-292-6.
- Život z víry: překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé (vydala Německá biskupská konference 1995)*. Vyd. 2. V Českých Budějovicích: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005. ISBN 80-7040-809-X.

Elektronické zdroje

- CARITAS IN VERITATE. Farnost Sušice [online]. 2009 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.farnostsusice.cz/doc/caritas-in-veritate.pdf>
- Centrum pro rozvoj péče o duševní zdraví. *Vyvracíme mýty a předsudky o duševních nemocech* [online]. 2017 [cit. 2021-02-01]. Dostupné z: <http://www.cmhcd.cz/stopstigma/uvod/myty-a-predsudky/>

BANKS, Sarah. Social Work Ethics. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* [online]. Elsevier, 2015 [cit. 2020-11-07]. ISBN 9780080970875. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/304183303_Social_Work_Ethics

Bohnicebezhranic.cz. *Bohnicebezhranic.cz* [online]. 2012 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <http://www.bohnicebezhranic.cz/cs/index.html>

BAUDIŠ, Pavel. Historie Psychiatrické společnosti Česko (slovenské) lékařské společnosti J. E. Purkyně v letech 1980–2004. *Česká a Slovenská psychiatrie*. 2005, 101 (5). Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2005_5_271_283.pdf

BERANOVÁ, Nela. *(Ne)možnost pracovního uplatnění*. Fokus ČR [online]. 2017 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: https://fokus-cr.cz/images/Brozura_Nemoznost_pracovniho_uplatneni.pdf

FRABŠA, František a Antonín HAVEROCH. *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*. Zemský správní výbor v Čechách. Praha, 1926. [online]. 2021 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nlk/view/uuid:MED00086348?page=uuid:c2e74ee0-a6a0-11dd-a8a4-0030487be43a>

HENZLOVÁ, Lucie a Dana JAVORSKÁ. Brožura pro zaměstnavatele. *Fokus Praha* [online]. 2014 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://fokus-praha.cz/index.php/cz/dokumenty/category/4-dokumenty-centrum-podskali?download=36:brozura-pro-zamestnavatele>

Historie Diakonie ČCE. Dostupné z: <https://www.diakonie.cz/o-diakonii/historie/>

GAUDIUM ET SPES. *Vatican.va* [online]. 1965 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html

GROVE, Bob. *Common mental health problems in the workplace: how can occupational physicians help?* Oxford academic [online]. 2006 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://academic.oup.com/occmed/article/56/5/291/1452221>

Informace pro členy vlády ČR: Zpráva o situaci zdravotně postižených a nejnaléhavějších úkolech, které je třeba vyřešit. *Vláda České republiky* [online]. 1992 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/vvzpo/dokumenty/zp1992.pdf>

KONDRÁTOVÁ, Lucie a Petr WINKLER. Podporované zaměstnávání osob s vážným duševním onemocněním - zahraniční a česká zkušenost: narativní syntéza. *Česká*

a slovenská psychiatrie [online]. 2017 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <http://www.cspsychiatr.cz/detail.php?stat=1150>

Katechismus katolické církve [online].

Pracovní rehabilitace [online]. Úřad práce ČR [cit. 2021-01-25]. Dostupné z: <https://www.uradprace.cz/pracovni-rehabilitace-5>

MATOCHOVÁ, Soňa, LAJKEP Tomáš. *Etika a právo v kontextu lékařské etiky. Zdravotnické právo v praxi* [online]. Solen s.r.o, 2005 [cit. 2021-01]. Dostupné z: file:///C:/Users/kater/Downloads/Solen_pra-200502-0001.pdf

Ohlášení plnění povinného podílu OZP. Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/ohlaseni-plneni-povinneho-podilu-ozp>

VACURA, Miroslav: *Přirozený zákon ve filosofii 20. století a jeho zdroje* [online]. E-logos: Electronic journal for philosophy. VŠE 2011.[cit. 2020-11-24]. Dostupné z: <https://e-logos.vse.cz/pdfs/elg/2011/01/23.pdf>. ISSN 1211-0442

WENIGOVÁ, Barbora. *Stigma a duševní poruchy*. SANQUIS [online]. 2005 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.sanquis.cz/index2.php?linkID=art415>

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce

ŠTICA, Petr. *Vztah bible, biblické hermeneutiky a křesťanské sociální etiky: metodologické poznámky k utváření teologickoetické reflexe*. Univerzita Karlova. Nakladatelství Karolinum. [online]. 2011 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: https://karolinum.cz/data/clanek/8101/Theol_1_2011.37-51.pdf

Mental health action plan 2013-2020. *World Health Organization* [online]. 2013-2020 [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241506021>